

Šulekovo znanstveno nazivlje

Čapo, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:377482>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

ŠULEKOVO ZNANSTVENO NAZIVLJE

Diplomski rad

Jelena Čapo

prof. dr. sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

SAŽETAK

Devetnaesto je stoljeće stoljeće brojnih promjena u Hrvatskoj, kako na političkoj sceni, tako i na jezikoslovnoj, znanstvenoj i brojnim drugim. Ukidanjem latinskog jezika 1848. godine, odnosno njemačkog jezika 1861. godine počinje se u školama, uredima i javnom životu Hrvatske koristiti hrvatski jezik, a koji je dotad bio u podređenom položaju spram latinskog i njemačkog jezika.

To je isto vrijeme i razdoblje procvata europske znanstvene misli i djelatnosti. Pojavljuju se i istražuju nova područja ljudskog života, svakodnevno se rađaju nove znanosti i čitav niz znanstvenih pojmova, ali, također i nove znanstvene pojave kojima je trebalo tek osmisliti ime i uvesti u svakodnevnu uporabu – u svakodnevni i školski život devetnaestostoljetnog europskog pa i hrvatskog čovjeka. Bio je to svakako težak zadatak, posebice uzmemo li gore spomenute uvjete koji su bili hrvatska svakodnevnica. Trebalo je naviknuti se, ali i znati govoriti hrvatskim jezikom nakon što je on dugo vremena bio u podređenom položaju. Trebalo je također držati korak s razvojem suvremenih znanosti i pojavama, ali je najveći od svih izazova bio izgovoriti i objasniti te pojave na hrvatskom jeziku. Nastupa Bogoslav Šulek, publicist i novinar, jezikoslovac i leksikograf, Slovak po rođenju koji tek u dvadesetim godinama svoga života uči hrvatski jezik, ali kojega to nije omelo da tijekom cijelog svog života pridonosi razvoju hrvatskog jezika. Šuleko je to činio u brojnim svojim djelima, jezikoslovnim, književnim, leksikografskim i drugim, ali spomenimo ovdje samo njegov *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, prvo djelo takvog karaktera u Hrvatskoj kojim je Šulek, nakon dugogodišnjeg rada, pridonio popularizaciji i širenju znanstvene misli u Hrvata. Djelo je to kojim je Šulek zadužio današnje znanstvene i stručne tekstove koji su gotovo nezamislivi bez brojnog nazivlja sa stranica Šulekova Rječnika. Iako se danas, u trećem tisućljeću moderne civilizacije, ne mogu u devetnaestostoljetnom rječniku tražiti svi nazivi velikog broja specijalističkih i subspecijalističkih disciplina, nitko ne može poreći vrijednost *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* kao temelja nazivlja današnjih znanosti i njihovih glavnih disciplina.

Ključne riječi: Bogoslav Šulek, hrvatski jezik, znanstveno nazivlje

SADRŽAJ

1. Uvod	4
2. Život i djelo Bogoslava Šuleka	5
2.1. O Bogoslavu Šuleku	5
2.2. Šulekov rad	5
2.2.1. Uređivački i publicistički rad	6
2.2.2. Leksikografski rad	7
2.2.3. Šulek kao pisac školskih udžbenika i beletristike	9
2.3. Jezikoslovac Šulek i njegov utjecaj na hrvatski jezik	10
3. Šulekovo znanstveno nazivlje	14
3.1. Hrvatska potreba za znanstvenim nazivljem	14
3.2. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja	16
2.2.1. O hrvatskom lučbenom nazivlju	27
3.3. Znanstveno nazivlje u drugim Šulekovim djelima	29
4. Zaključak	34
5. Literatura	36

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada Šulekovo je znanstveno nazivlje u kojemu je posebna pažnja posvećena *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja* objavljenom 1874. odnosno 1875. godine, jednom od tri velika Šulekova leksikografska djela, ali i kapitalnom djelu hrvatskog znanstvenog nazivlja devetnaestostoljetne literature koje je i do današnjih dana ostalo temeljnim djelom i glavnim izvorom suvremenog znanstvenog nazivlja na području brojnih znanstvenih disciplina.

Rad je podijeljen na dva glavna poglavlja. U prvom se poglavlju govori o Šulekovu životu i djelu Bogoslava Šuleka, a podijeljeno je na nekoliko kratkih potpoglavlja u kojima se redom ukratko iznose Šulekovi biografski podaci, zatim podaci o njegovu radu. Kratak pregled Šulekova bogatog stvaralačkog života donosi se u nekoliko sljedećih poglavlja koji govore o njegovom uređivačkom i publicističkom radu, leksikografskom radu te o Šuleku kao piscu školskih udžbenika i beletristike. Poglavlje završava kratkim pregledom Šulekova jezikoslovnog stvaralaštva i njegova općenitog utjecaja na hrvatski jezik.

Drugo je poglavlje posvećeno Šulekovu znanstvenom nazivlju, a započinje kratkim osvrtom na devetnaestostoljetne prilike i situaciju u razvoju sveukupne znanstvene misli. Drugo potpoglavlje govori o Šulekovu Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku, vremenu i načinu nastanka, Šulekovim suradnicima pri radu i sličnim temama. Nakon Rječnika obrađuje se i Šulekova rasprava pod nazivom „O hrvatskom lučbenom nazivlju“ koju Šulek donosi u prvome svesku Rječnika, a obrađuje znanstveno nazivlje iz kemije. Na samom kraju poglavlja donosi se pregled Šulekova znanstvenog nazivlja u drugom njegovim djelima.

Rad je popraćen i dvama slikovnim priložima: naslovnicom prvoga izdanja prvog sveska Rječnika te primjerom stranice iz Rječnika. Literatura i izvori prema kojima je rad rađen nalaze se na samom kraju rada, u Popisu literature.

2. ŽIVOT I DJELO BOGOSLAVA ŠULEKA

2.1. O Bogoslavu Šuleku

Bogoslav je Šulek rođen 20. travnja 1816. godine u Subotištu blizu Trnave u Slovačkoj, u obitelji oca Ivana, evangeličkog župnika i pisca slovačke gramatike latinskog jezika. Po završetku studija u Požunu Šulek je želio poći na sveučilište u Jenu, ali mu materijalne prilike i očeva bolest to nisu dopustile pa ostaje u rodnom mjestu gdje osam mjeseci vrši svećeničku službu u svojstvu levita.

1838. godine Bogoslav Šulek dolazi u Hrvatsku, k bratu Mihajlu, vojnom liječniku u Brodu na Savi. Hrvatski je jezik učio svega osam mjeseci, a nakon toga zapošljava se kao tiskarski praktikant u tiskari Franje Župana u Zagrebu gdje i započinje njegov daljnji bogati stvaralački život. Svojevrсна kruna Šulekova cjeloživotnog rada izbor je za jednoga od četrnaestorice članova novoosnovane Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, u prirodoslovno-matematički razred 1865. godine, a devet godina kasnije postaje Šulek prvim tajnikom Akademije i svoju dužnost obavlja do smrti 1895. godine.

Šulek umire 30. studenoga, a posljednje mu je počivalište na Mirogoju, u ilirskoj grobnici pod arkadama, zajedno s ostalim pojedincima koji su svojim predanim radom i trudom pridonijeli boljitku i samostalnosti hrvatskoga jezika.

2.2. Šulekov rad

Povijest hrvatske književnosti Bogoslava Šuleka pamti i prepoznaje kao političara, publicista, jezikoslovca, leksikografa, autora brojnih čitanki i udžbenika za osnovno i srednjoškolsko obrazovanje. Šulekovo je nastojanje i djelovanje smješteno u 19. stoljeće, u vrijeme kada su u Hrvatskoj snažno prisutna politička previranja i nastojanja pojedinaca za samoštalnošću hrvatske države, ali i jezika. Među piscima i autorima na tadašnjoj političkoj i jezikoslovnoj sceni bio je i Bogoslav Šulek, čovjek koji je političkim tekstovima,

publicističkim, leksikografskim i jezikoslovnim radom te udžbenicima nastojao reformirati hrvatski jezik, učiniti ga jedinstvenim i posebnim, a njegov je bogat leksikografski rad i danas vrlo cijenjen te zauzima posebno mjesto u hrvatskoj leksikografiji.

2.2.1. Uređivački i publicistički rad

Šulekov je prvi posao po dolasku u novu domovinu bio posao tiskarskog praktikanta u tiskari Franje Župana u Zagrebu gdje započinje raditi 1839. godine, samo nekoliko mjeseci nakon dolaska u Hrvatsku. Iako radi sa Županom, Šulek je još od studentskih dana upoznat s radom Ljudevita Gaja i njegovim *Novinama horvatskim* pa oduševljeno ulazi u kolo mladih iliraca, a ubrzo prelazi i u Gajevu tiskaru. Nije moguće točno reći kada je Šulek prešao Gaju, ali se pretpostavlja da je to bilo godine 1842. jer se tada prvi put javlja u *Novinama horvatskim* opisom banovanja bana Hallera, a već mu je sljedeće godine povjereno uređivanje *Danice*¹. Uređivanje *Danice* od 1843. do 1846. godine vršio je Šulek anonimno, baš kao i Demeter prije njega, a kao urednik potpisan je bio samo Gaj.

Da su Šulekove uređivačke sposobnosti bile velike i prepoznate, svjedoči i činjenica da je 1844. i 1845. godine uređivao i *Branislava*, tiskanog u Beogradu, a od kojeg je izašlo samo 13 brojeva, do kraja siječnja 1845. godine. U to je doba Šulek sve više postajao samostalni javni radnik, a s druge su se strane počeli javljati i sukobi s Gajem. Naime, uoči godine 1846. Šulek predlaže reformu *Danice* ističući kako ljudi i nisu više tako zadovoljni listom, ali Gaj njegove prijedloge odbacuje. Kako je Šulekov ugled rastao, rasla je i njegova želja za većim pravima i priznanjima od strane Gaja. U prosincu 1848. godine Šulek i Gaj sklapaju dogovor o dužnostima i pravima po kojem je Gaj kao vlasnik lista zadržao pravo da određuje smjer novina, a Šulek se obavezao da će ih uređivati u duhu zakonite slobode i općeslavenskog, a napose ilirskog napretka². Unatoč dogovoru, sukob se između dvojice i dalje nastavlja, posebice zbog politički suprotnih uvjerenja, a kulminira 1850. godine kad se Šulek razilazi s Gajem.

Kada je krajem lipnja 1849. godine dotadašnji urednik *Slavenskog juga* napustio svoju poziciju, Šulek ga zamjenjuje, ali samo do veljače sljedeće godine kad novine prestaju izlaziti. Iako je kratko vrijeme bio urednikom, Šulek je u *Slavenskom jugu* dao svoje najbolje članke, a

¹ Maixner, Rudolf, *Izabrani članci / Bogoslav Šulek u Noviji pisci hrvatski*, knj. 8, 1952. str. 12.

² Isto, str. 17.

ujedno je i sam list učinio najboljim hrvatskim primjerom onodobnog novinarstva kojem nije glavno bilo imati obilje vijesti, nego kritika i borba za stavove, ističe Maixner³.

U povijesti je hrvatske književnosti Šulek iznimno važan i kao publicist. Štoviše, on je najbolji i najutjecajni hrvatski publicist i prvi hrvatski profesionalni novinar, a, ukoliko se ne računa tajnikovanje u Akademiji, nikad nije imao stalan državni posao, nego se uzdržavao pisanjem, najvećim dijelom političkih uvodnika i članaka te uređivanjem novina.

Osim spomenutih *Novina Horvatskih, Slavonskih i Dalmatinskih, Danice, Branislava i Slavenskog juga*, uređivao je Šulek i *Pozor, Gospodarski list* i mnoge druge novine i listove kojima je nesumnjivo dao svoj jedinstveni pečat. Ivo Pranjković, govoreći o kvalitetama Šulekova publicističkog stila i njegova načina pisanja uopće, napominje kako su one izrazita lakoća i jednostavnost pa je, unatoč tome što je hrvatski jezik naučio tek u 23. godini, pisao razumljivije i dojmljivije od većine svojih suvremenika, pa čak i mnogih današnjih publicista. (Pranjković, 1999: 155)

2.2.2. Leksikografski rad

Bogoslav Šulek smatra se jednim od najznačajnijih hrvatskih leksikografa, a njegov velik doprinos hrvatskoj leksikografiji i hrvatskom jeziku uopće posebno je vidljiv u njegovim trima rječnicima koji su u vrijeme svoga nastanka smatrani neprocjenjivima, a snažno su obilježili daljnji razvoj hrvatskoga jezika. Kao najvažnija Šulekova leksikografska djela ističu se *Njemačko-hrvatski rječnik, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* te *Jugoslavenski imenik bilja*.

Kad je 1848. godine hrvatski jezik uveden u javne ustanove, javila se i potreba za njemačko-hrvatskim rječnikom koji bi sadržavao službeno i znanstveno nazivlje. Šulek se na poziv bana Lentulaja prihvatio rada na jednom takvom rječniku, *Njemačko-hrvatskom rječniku* koji je izašao 1860. godine u dva velika sveska s ukupno 107 araka koji sadržavaju više od 70 tisuća riječi, s obiljem fraza i znanstvenog nazivlja. Rad na rječniku prvotno je bio zamišljen kao proširenje i poboljšanje već postojećeg *Njemačko-ilirskog slovara* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, ali se Šulek uvjerio kako je zamišljeni posao mnogo većeg opsega, a rezultat toga pothvata bio je kvalitetan rječnik za svakodnevno korištenje.

³Isto, str. 19.

Nesređeno stanje u školstvu nakon zamjenjivanja njemačkog jezika hrvatskim 1861. godine vodilo je do potrebe za još jednim rječnikom na čijem su radu sudjelovala sva ugledna imena hrvatske kulture i znanosti, a sam je posao usustavljanja povjeren Šuleku. Kao uzor Šuleku je poslužio školski *Njemačko-češki rječnik znanstvenog nazivlja* objavljen 1853. godine. Šulek u svom radu na rječniku mijenja koncepciju i proširuje mu leksičku građu jer se ne ograničava samo na srednjoškolsko nazivlje već ga upotpunjuje i onim koje trebaju visoka učilišta. Njemačku terminologiju proširuje talijanskom, da bude knjiga korisna i Dalmatincima, a tehničkim strukama dodaje k tome francusko i englesko nazivlje. Time Šulekov rječnik postaje petojezičnikom, koji uz to funkcionira i kao više dvojezičnika: njemačko-hrvatski, hrvatsko-talijanski rječnik i sl. Prvi svezak *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* objavljen je 1874. godine, a već sljedeće godine izlazi i drugi svezak.

Jugoslavenski imenik bilja iz 1874. godine smatra se Šulekovim najznačajnijim djelom za koje Igor Gostl kaže da je, premda je u osnovi pionirsko leksikografsko djelo hrvatskog botaničkog nazivlja, ostao do danas kamenom temeljcem hrvatske florističke literature zahvaljujući kojem je Šulek dobio titulu „oca znanstvenog nazivlja“. (Gostl, 1995:115)

Šulekov je leksikografski rad obilježilo jezično čistunstvo odnosno purizam koji je jasno vidljiv u spomenutim djelima. Prilikom stvaranja svojih leksikografskih djela i prilagođavanja istih hrvatskom jeziku Šulek je neke riječi preuzimao od drugih autora ili drugih slavenskih jezika, ali je i često, što zbog potrebe, što zbog vlastitog stava o potrebi pojedinih leksema, stvarao nove riječi, uglavnom po uzoru na druge autore ili tvorbene načine drugih jezika ili je, pak, na temelju postojećih leksema stvarao nove. Svi su ti načini stvaranja rezultat Šulekova napornog rada i danas su jasno vidljivi u hrvatskom jeziku u brojnim riječima koje su općeprihvaćene i sastavni su dio jezika. Šulek se u zadovoljavanju velikih i hitnih potreba za znanstvenom terminologijom znao i poigrati hrvatskim tvorbenim mogućnostima, posebice zahvaljujući svojoj jezičnoj darovitosti i okretnosti te na taj način iznjedrili i nepotrebne lekseme zbog čega je i došao na udar kritičara jezičnog purizma zbog jezičnih pretjerivanja i zastranjenja. Ipak, mnoge su riječi ušle u hrvatski jezik upravo posredstvom Šulekovih rječnika i mnoge su među njima danas sasvim najobičnije riječi kao primjerice *čunj, dojam, dragulj, geslo, glasovir, gmaz, hir, izravan, klesar, kolodvor, latica, poduzetnik, neboder, pelud, plin, pustolov, slavoluk, tvrtka, velegrad* i slične, a među

znanstvenim pojmovima uvedeni su i sljedeći: *brojka, pogon, krivulja, kisik, vodik, dušik, glazba, skladba, predodžba* i brojne drug o čemu ćemo ipak reći nešto više. Ima, također, kod Šuleka i velik broj riječi koje, iako su dobro načinjene, iz različitih razloga nisu prihvaćene u hrvatskom jeziku. Kao takve, Pranjković ističe primjere poput *kajba* (kajanje), *zorba* (teorija), *lučba* (kemija), *paokrug* (sferoid), *projam* (anticipacija), *mjer* (metar), *stor* (ar), *tez* (gram) i druge. (Pranjković, 1999: 154)

Stavovi o Šulekovu različiti su i ovisе o stavu pojedinih autora i jezikoslovaca o samom purizmu, ali ima i onih koji ne smatraju kako je Šulek s pojedinim novotvorenicama zastranio pa će, poput Pranjkovića, reći kako neke riječi mogu biti iskoristive barem u nekim tipovima jezične uporabe. Primjerice, *mrežje, počivalo, kvasilo, lomilo, čajin* i *uljin* bit će dobrodošle pjesnicima ili prevoditeljima, napominje. (Pranjković, 199:54)

Šulekova su leksikografska djela, a posebice *Hrvatsko-njemačko talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, kako mu i samo ime kaže, izvor obilja znanstvenih termina iz različitih polja hrvatske znanosti. Ti su termini, kao i svi pojmovi, nastali na različite načine ili pak potekli iz različitih izvora, a često je Šulekova tvorba pojedinih termina dovođena u pitanje. Unatoč činjenici da mnoge Šulekove tvorbe, one koju su bile u skladu s hrvatskim jezikom, ali i one koje nisu, nisu uvijek bile uspješne, ostavio je Šulek u nasljeđe hrvatskom jeziku neprocjenjivo „kulturno dobro temeljnog nazivlja općih znanosti i njihovih disciplina, pa k tomu i općih riječi suvremenoga hrvatskog jezika, golemi leksički tezaurus bez kojega bi komunikacija danas bila nezamisliva“. (Gostl, 1998: 81)

Iz prethodnog odjeljka može se vidjeti koji su razlozi zašto će se u ovom radu pažnja posvetiti Šulekovom znanstvenom nazivlju iz različitih područja znanosti. Pokušat će se prikazati širok spektar Šulekova znanstvenog djelovanja, njegovi uzori, izvori i suradnici, a građa koja će se uzimati u obzir bit će prvenstveno iz *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* kao djela koje je nakon objavljivanja 1875. godine steklo sjajan ugled i epitet kapitalnog terminološkog rada te imalo snažna utjecaja na tadašnje jezične tijekove.

2.2.3. Šulek kao pisac školskih udžbenika i beletristike

Kao veliki zalagatelj prosvjetljivanja i učenja hrvatskog seljaka, Šulek se bavio i prosvjetno-školskim radom objavljujući različita djela, u vlastitoj redakciji ili prijevodu, za

pučke škole i gimnazije. Tako je objavio *Naputak za one, koji uče čitati* (prema nekima prvi izvorni didaktički priručnik), *Sto malih pripoviedakah*, *Početnicu za djecu*, *Čitanku za pučke učione* i *Prirodopis za naše realne gimnazije*. Osim spomenutih, napisao je Šulek i *Biljarstvo*, prvi hrvatski botanički udžbenik za gimnazije objavljen u dva dijela, zatim *Konjarstvo*, *Prirodni zakonik ili popularna fizika* koji je objavljen u tri dijela te *Lučba za svakoga ili popularna kemija*. Osim u tim udžbenicima i priručnicima, Šulek je u velikom broju rasprava i članaka dao bitan doprinos popularizaciji brojnih znanosti: botanike, zoologije, gospodarstva, ratarstva, fizike, kemije, povijesti i drugih.

Osim navedenog, Šulek se bavio i beletristikom, pisao je književne kritike, sastavljao i prevodio članke (*Početnica*, *Čitanka za pučke učione* i *Sto malih povestih*, *Čitanka za djecu*), pisao o brojnim hrvatskim književnicima (Ivan Mažuranić, Stanko Vraz, Dimitrije Demeter..), a njegovi napisi, posebice oni političkog, prosvjetiteljskog i kulturološkog karaktera, imaju i neosporne umjetničke kvalitete.

Pisao je Šulek i o brojnim hrvatskim ličnostima, pretežno nekrologe, i to o Janku Draškoviću, Ruđeru Boškoviću, Ljudevitu Gaju, Nikoli Koperniku, Stanku Vrazu, Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i brojnim drugim osobama. Među prvima pisao je Šulek i o različitim kulturno-povijesnim, kulturološkim i sličnim temama pa su zahvaljujući njemu Hrvati saznali zašto Slaveni poštuju lipu, naučili su ponešto o darvinizmu, materijalizmu, o arteškim bunarima, narodnim nošnjama i sličnim temama⁴.

2.3. Jezikoslovac Šulek i njegov utjecaj na hrvatski jezik

Devetnaesto je stoljeće bilo vrijeme velikih i brojnih događaja koji su utjecali na razvoj i današnji položaj hrvatskoga jezika. Vrijeme je to također i ilirskog pokreta, pokreta koji je nastojao provesti svoju ideju o kulturnom i političkom slavenskom jedinstvu kao i jedinstvenom jeziku. Vođa toga pokreta bio je Ljudevit Gaj svojim *Novinama Hrvatskim* i *Danicom* preko kojih je Šulek, upoznavši se s idejama Pokreta još kao školarac, postao predani pristaša ilirskih ideja. Svoje je ideje o pravima, slobodi i jedinstvu Šulek redovito

⁴ Pranjković, Ivo, *Jezikoslovne rasprave i članci / Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević u Stoljeća hrvatske književnosti*, 1999., str. 156.

isticao u brojnim svojim djelima, ne samo onima političkog karaktera, nego i u svojim jezikoslovnim ogledima i člancima.

Pisao je tako članke o problematici hrvatskog pravopisa i grafije te sudjelovao u raspravama o standardološkim i nacionalnojezičnim pitanjima. Osobito je iz tog vremena zapažen njegov članak „Srbi i Hrvati“, objavljen u *Nevenu* 1856. godine, kojim Šulek odlučno odgovara na čuveni pamflet Vuka Stefanovića Karadžića „Srbi svi i svuda“, objavljen u *Kovčežiću*, u kojem tvrdi da su svi pravi Hrvati samo čakavci. Dvije godine prije toga članka objavljuje Šulek zapaženu raspravu, objavlvenu također u *Nevenu*, o tome da je umjesto *ě* bolje pisati *ie* u dugim, a *je* u kratkim slogovima. Šulek smatra da je *ě*, preuzeto iz češke grafije, bilo samo privremena mjera i da ga valja napustiti. Zagrebački jezikoslovci upotrijebili su ga jer su željeli „složiti sva plemena hrvatskog naroda“⁵. Nadalje, nakon toga članka Šulek je rijetko koristio *ě* i ono polako nestaje iz pisanih tekstova, a šezdesetih se godina uglavnom vrlo rijetko koristi, tek u dopisima nekih oblasti, a zatim u potpunosti nestaje.

U *Nevenu* je Šulek, suprotno svojoj ranijoj praksi, dokazivao i da slovo *r* treba promatrati kao samoglasnik te da pred njim ne treba pisati drugi samoglasnik, a takvo je pisanje u duhu hrvatskoga jezika i bolje odgovara njegovu ustrojstvu te je bliže narodnome govoru. Do kraja svoga života ostao je Šulek i pobornikom pisanja *-ah* u genitivu množine koji je, s pobjedom hrvatskih vukovaca do kraja 19. stoljeća potpuno nestao iz uporabe. Svoju obranu *-ah* iznio je najdetaljnije u članku iz 1864. godine u kojem je izrekao i neke općenite primjedbe o leksikografiji. Istaknuo je Šulek da i naša gramatika i jezikoslovlje potpadaju pod zakon usavršavanja koji karakterizira ne samo znanost i ljudsko društvo, nego i čitav prirodni svijet. Drugim riječima, hrvatska je gramatika trebala popravke jer se tad nalazila još u začecima, a dvije najveće zapreke usavršavanju hrvatskog jezika bile su, prema Šuleku, puno tuđih naziva i manjak pravog jezikoslovnog znanja.

Šulek je osobito važan po tome što je pripomogao da hrvatski jezik postane diplomatskim, odnosno da se njime koristi u državnim i javnim poslovima, a posebice da postane jezikom prosvjete i znanosti. U tome su veliku ulogu svakako odigrala Šulekova leksikografska djela kao kapitalna ostvarenja zagrebačke filološke škole⁶, a koja su bitno

⁵ Markus, Tomislav, Bogoslav Šulek (1816.-1895.) i njegovo doba, 2008. str 176.

⁶ Pranjković, Ivo, *Jezikoslovne rasprave i članci / Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević* u *Stoljeća hrvatske književnosti*, 1999. , str. 151.

obilježila daljnji razvoj hrvatskoga jezika, posebice na leksičkoj razini. O važnosti Šulekovih djela piše i Josip Torbar koji za *Rječnik znanstvenog nazivlja* 1896. godine s velikim oduševljenjem piše sljedeće: „Nu ako glede čistoće i pravilnosti sloga imademo pisaca, kojima se naša knjiga ponositi može, za znanstveno nazivlje hrvatskoga jezika Šuleku ipak ćeš teško premca naći.“⁷

Nadalje, ocjenjujući Šulekove zasluge u razvoju hrvatskog jezika, Torbar u svojoj raspravi o djelu i radu Bogoslava Šuleka, kao pščev suvremenik i suradnik Akademije, ističe Šulekovo odlično poznavanje hrvatskog jezika i njegova duha te snažan Šulekov utjecaj na hrvatske pisce: „Dočim se u književnim radnjama domaćih pisaca mogao opaziti upliv latinskoga ili njemačkoga jezika, zrcalio se u Šulekovu pisanju duh hrvatskoga jezika, hrvatski način mišljenja, izražavan čistim hrvatskim riječima. I po formi i po sadržaju popeo se Šulek na visinu čiste i pravilne stilistike hrvatskoga jezika. Istina, mi smo kasnije dobili dobrih, vrlo dobrih stilista, nu ti su izišli ponajviše iz Šulekove škole. O najnovijoj dobi da ne govorim, jer danas se, hvala Bogu, napredak na tom polju ne može poreći; ali dok se dotle došlo, trebalo je Šuleka.“⁸

Unatoč brojnim takvim pozitivnim stavovima, mišljenjima i priznanjima brojnih autora i Šulekovih suvremenika⁹, bio je Šulek često i kritiziran, a vrijednost njegovih djela umanjivana s obzirom na njihovu jezičnu pravilnost, a sam Šulek nerijetko optuživan zbog purizma i kovanja riječi, kao što je već u radu spomenuto.

Najžešći Šulekovi protivnici bili su svakako hrvatski vukovci, ali i njihov predstavnik riječke filološke škole Fran Kurelac koji je oštro kritizirao Šulekove „sruženicé“ poput *brzjav*, *brzjaviti*, *djelokrug*, *parobrod*, *nadoći*, *naobraziti*. Odgovarajući na Jagićev upit zašto se prilikom stvaranja svog rječnika nije poslužio Šulekovim djelom, Kurelac ističe kako se slaže s Daničićem da je Šulek svojim rječnicima mnogo naučio hrvatskom jeziku. Daničić je, naime, zbog takvog stava u potpunosti isključio Šulekova djela iz knjiga i rukopisa koji su upotrijebljeni za *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Nadalje, Daničić u ogledu Akademijinu rječniku detaljno objašnjava zašto ne

⁷ Citirano prema Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u teoriji i praksi*, 1965., str. 137.

⁸ Isto

⁹ O Šulekovu radu su, osim Torbara, svoje pozitivne stavove iznosili i Adolfo Veber Tkalčević, Pero Budmani koji je 1885. godine priznao značenje Šuleka kao leksikografa, a posebice vrijedim držao je Šulekov *Njemačko-hrvatski rječnik*. Jagić je na više mjesta iskazao svoje divljenje Šuleku i njegovom djelu, a Aleksandar Belić njegovom radu pridaje epohalni značaj. Petar Skok, slično kao i Jagić, smatra kako su Šuleka često nepravedno osuđivali kako kovača riječi i ističe kako njegovim pravcem treba poći tko želi govoriti svojim jezikom.

uvažava Šuleka, a temeljni su mu argumenti da je Šulek ekstremni kovač riječi kojega nikako ne valja slijediti, a, osim toga, vukovci su tražili samo narodni, pučki govor pa je i s tog stajališta Šulekova vrijednost osporavana. Tek je nakon nekog vremena Budmani počeo uzimati u obzir Šulekova djela za Akademijin rječnik i to tako da je počeo uzimati tek pokoju riječ, često s oznakom *nepouzđano*, baš kao i Tomo Maretić koji je iz *Jugoslavenskog imenika bilja* uzimao tek ono što se činilo sigurnim¹⁰.

Ti su postupci i slični postupno vodili do toga da je na Šulekove rječnike pala sumnja o nepouzđanosti i jezičnoj nepravilnosti, ali to ipak nije smetalo ni hrvatskim učenjacima ni književnicima da se služe Šulekovim rječničkim blagom. Sličan je stavu dijela ondašnjih učenjaka i današnji odnos hrvatskog jezikoslovlja i leksikografije prema Šuleku. Stjepan Babić ističe kako je Šulek uspio upiti duh svoga vremena i hrvatskog jezika te ih uspješno zadovoljio. Za razliku od Karadžića i njegovih sljedbenika nije bio opterećen narodnim odnosno pučkim jezikom, već je imao osjećaj za književni jezik i njegove potrebe i posebnosti¹¹.

Iako o Šulekovim djelima postoje brojni radovi i rasprave, ni danas se zapravo sa sigurnošću ne može tvrditi koliko je riječi njegovom zaslugom ušlo u hrvatski jezik, ali je broj svakako velik. Treba, također, istaknuti kako sve riječi koje su u Šulekovim rječnicima nisu samo njegove već i njegovih suradnika, a znatan je udio riječi Ivana Trnskog koji je Šuleku bio od velike pomoći i sakupio velik broj narodnih riječi i izraza. Koliki je zapravo broj riječi Šulekov, a koliki njegovih suradnika ili preuzet iz drugih djela, nije od presudne važnosti za ocjenjivanje Šulekova doprinosa hrvatskom jeziku jer činjenica ostaje da je svaka ta riječ prošla Šulekovo odobrenje i dalje djelovala preko njegovih rječnika nadopunjujući završnu sliku o Šulekovojoj vrijednosti i važnosti.

Zaključno ovdje svakako valja istaknuti činjenicu da je velik broj Šulekovih riječi danas napušten iz brojnih razloga, ali to ne umanjuje činjenicu da je svaka pojedina riječ, i ona korištena i nekorisštena, i „dobra“ i „loša“ dio tradicije i povijesti hrvatskoga jezika. Svaka je ta riječ svjedok nastojanja jednog čovjeka da obogati jezik koji i nije njegov materinji, ali kojega je prihvatio i volio, svakodnevno bogatio i nastojao mu dati njegovo mjesto u svakodnevnom životu hrvatskog čovjeka.

¹⁰ Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u teoriji i praksi*, 1965., str. 138.

¹¹ Babić, Stjepan, *Šulekov doprinos današnjemu hrvatskom književnom jeziku* u Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998, str. 20.

3. ŠULEKOVO ZNANSTVENO NAZIVLJE

3.1. Hrvatska potreba za znanstvenim nazivljem

U tijeku svih jezično-političkih događaja koji su obilježili 19. stoljeće, od uvođenja hrvatskog jezika u škole, upravu i sudstvo preko borbe kajkavskog i štokavskog narječja za prevlast kad je riječ o uspostavljanju hrvatskog književnog jezika pa do sukoba filoloških škola, hrvatski je jezik polako počeo izgrađivati svoj identitet, učvršćivati se i konačno osloboditi utjecaja i dominacije drugih jezika zbog kojih je tijekom godina bio u podređenom položaju. Počeo se koristiti u javnim ustanovama raznih vrsta, u uredima uprave i u školskim klupama u kojima su novi naraštaji počeli razmišljati, govoriti i pisati na materinjem jeziku, hrvatskom. Sukladno s tim događajima rasla je i potreba da se taj isti hrvatski jezik u potpunosti formira u svim područjima svakodnevnog života onodobnog čovjeka, od obiteljskih komunikacijskih situacija preko neprestane poslovne pa sve do školske komunikacije u kojoj bi bilo moguće svaku novu pojavu opisati na hrvatskom jeziku, pridajući joj hrvatski naziv umjesto latinskog ili njemačkog.

Kako je svakodnevno počela rasti količina znanja pri otkrivanju novih pojava i fenomena u prirodi i društvu, javila se, potpuno je logično, i potreba za opisivanjem i imenovanjem tih pojava pojmovima razumljivim svima. Postupno su se formirale nove znanstvene ideje i misli te nove prirodne i društvene znanosti koje su onda i tražile razvijanje čitavog novog pojmovnog sustava na hrvatskome jeziku, tražile su one pojedinca ili pojedince koji će se hrabro uhvatiti u koštac s novonastalom situacijom i omogućiti hrvatskom čovjeku i učeniku razumijevanje, učenje i shvaćanje na hrvatskom jeziku.

Među mnogim takvim pojedincima bio je i Bogoslav Šulek, čovjek koji je svojim leksikografskim djelima, člancima, knjigama, udžbenicima i priručnicima dao svoj maksimalan doprinos stvaranju kvalitetnog hrvatskog nazivlja. Bio je to čovjek zahvaljujući kojem danas možemo razgovarati o glazbi, fizici, kemiji, botanici i drugim znanostima koristeći hrvatsko nazivlje i međusobno se razumijevajući.

Već je na više mjesta isticano kako je Šulek mnogim svojim djelima pridonio stvaranju hrvatskog znanstvenog nazivlja i njegovoj popularizaciji među čitateljima, učenicima, znanstvenicima, piscima, ali i svima kojima su takva djela mogla biti od koristi i pomoći, kako piscima i autorima na pojedinim područjima znanosti koji su znanstvene termine koristili u svojim radovima, ali i svima onima koji su željeli obogatiti svoj hrvatski jezik i njime se koristiti u brojnim situacijama, a upravo tu činjenicu ističe i sam Šulek u predgovoru svoga rječnika znanstvenog nazivlja govoreći o korisnosti svoga djela. Vidljiva je Šulekova želja za učenjem i prosvijetljenjem učenika i svih koji su to željeli. Bila je to velika i plemenita želja vrijednog čovjeka kojeg danas pamtimo kao autora djela koje je postavilo temelj znanstvenom nazivlju u Hrvata, ali i čovjeka koji taj ogroman posao nikad nije pripisivao samo sebi, već je skromno isticao svoju završnu djelatnost odnosno usustavljanje nazivlja i pojmova koje su prikupili brojni njegovi suradnici. Isto je tako skromno Šulek branio svoju djelatnost naglašavajući podrijetla pojmova koje je koristio, posebice zbog čestih optužbi za nemilosrdno kovanje riječi i uvođenje barbarizama u hrvatski jezik. Tako on ističe u Predgovoru Rječnika kako je u najvećoj mjeri nastojao upotrebljavati „prave narodne rieči“, gdjekad posuđenice iz slavenskih jezika kad ne bi mogao pronaći hrvatsku riječ, a tek je na kraju nastojao stvoriti sam primjerene nazive, ali samo onda kad je mislio da bi se nešto moglo čisto hrvatski izraziti. Nadalje u tekstu Predgovora odgovara Šulek i onima koji bi eventualno zamjerali veliku pojavu njegovih kovanica: „U ovom rječniku ima puno rieči, koje do sada nisu upotrijebljene u naših knjigah; nu varao bi se, tko bi mislio, da su sve te rieči od mene skovane, već jih ima mnogo čisto narodnih, meni pojedince od prijateljah dojavljenih, ili od drugih naših pisacah sakupljenih (...) al do sada slabo ili nit malo poznatih.“¹²

Jasno je da je Šulek njegovao i posvećivao veliku pažnju hrvatskom narodnom izrazu, tom zakopanom blagu kojim bi se moglo „mnoge tuđinke i nove ne baš spretne rieči odbaciti“, a na čemu su mu zamjerali i dovodili u pitanje kvalitetu njegovih znanstvenog nazivlja jer su takve izraze mogli stvoriti samo stručnjaci pojedine znanosti koji su duboko uronili u duh hrvatskog jezika (Pranjковиć, 199: 153).

Kao zaključnu misao o potrebi hrvatskog jezika za znanstvenim nazivljem primjereno je ovdje parafrazirati sljedeću Šulekovu misao jer kad bismo, naime, prihvatili sve ono što se kaže u korist europskog nazivlja i samo ga zbog toga prihvatili, morali bismo se odreći

¹²Predgovor u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, str. 3. (pretisak iz 1990.)

samosvjesnog razvitka svih znanosti i ostati zauvijek vazali drugih naroda na znanstvenom polju, a tako bismo, svjesno ili ne, naštetili svome jeziku i onemogućili njegov potpun razvoj i svakodnevnu uporabu u svom komunikacijskim situacijama.

3.2. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja

Nesređeno stanje u znanstvenome nazivlju nakon 1861. godine i uklanjanje njemačkoga jezika iz javne upotrebe povod su nastanku još jednog novog rječnika kojemu je autor također Bogoslav Šulek. Naime, Hrvatsku je u tim trenucima zadesila ista sudbina kao 1848. godine kada je iz javnog života bio povučen latinski jezik, samo je ovoga puta bila riječ o njemačkom. Kako je u to vrijeme počeo i razvoj znanosti i javljalo se mnogo znanstvenih pojmova pojedine struke, javila se i potreba za jedinstvom u znanosti, posebice u školi i školskim udžbenicima koji su trebali biti pisani jednim jezikom, hrvatskim, kako ne bi došlo do terminološko zbrke i velikog broja udžbenika na stranim jezicima, odnosno na njemačkom i latinskom jeziku. Ovu je potrebu prepoznao svatko pa tako i Šulek koji na početku Predgovora rječnika piše: „Uvedenjem hrvatskoga jezika u sva učilišta, a tim i u znanosti, nastade prieka potreba jedinstva u znanstvenom nazivlju, da ne bude svaka školska knjiga rek'bi drugim jezikom pisana. Ovu potrebu je svatko osjećao, al prvi joj je nastojao doskočiti prečastni kanonik g. dr. Franjo Rački, dok je bio nadzornikom učionah.“¹³

Inicijativu za taj rječnik 1862. godine dalo je Kraljevsko dalmatinsko-hrvatsko-slavonsko namjesničko vijeće, no osobito ga je podržao spomenuti školski nadzornik dr. Franjo Rački koji je i pokrenuo pripreme na rječniku. Šulek napominje kako je Vijeće na prijedlog Račkog dalo tiskati „izkaze njemačkih i latinskih znanstvenih riečih“ pa podijeliti među učiteljima, književnicima i drugim „vještacima“ kako bi pronašli odgovarajuće hrvatske riječi za tiskane pojmove. U pripremnim radovima na stvaranju rječnika sudjelovala su gotova sva ugledna imena hrvatske kulture i znanosti poput Bradaške, Magdića, Pacela, Stojanovića, Trdine, Tušeka, Vukasovića i Zoričića, a nakon što su stigli „više manje popunjeni izkazi“ Vijeće saziva odbor vještaka da ustanovi načela prema kojima bi se trebao sastaviti rječnik znanstvenih naziva te da se odredi koji od pojedinih ponuđenih iskaza najbolje odgovara duhu

¹³ Predgovor u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, str. 1. (pretisak iz 1990.)

hrvatskoga jezika, a u odabiru pojedinih pojmova, ističe Šulek, trebalo se čuvati dviju krajnosti, pretjerana purizma i klasicizma. Prema tome, „imali bi se u taj rječnik uzeti za znanstveno nazivlje oni izrazi hrvatski, koji ili su (kao u starijih znanostih) od vjkada unišli u porabu, ili pako dadu se sastaviti bez povriede duha toga jezika“, a „gdie neima ni jednoga ni drugoga, ondie bi se imao pridéržati tehnički izraz znanstveni prilagodjen hrvatskomu jeziku“. ¹⁴

Nakon određivanja tehničkih uvjeta rada odbori i pododbori šest su tjedana marljivo radili, a u konačnici je sam posao usustavljivanja rječnika ponuđen Šuleku. On ga prihvaća, ali budući da za pojedine znanosti nisu stigli svi prevedeni pojmovi, Šulek je sam prikupljao nazive pojedinih struka, posebice tehničkih. Kako mu rad ne bi bio subjektivan, surađuje sa stručnjacima pojedinog područja. Suraduje tako s Jagićem koji mu pomaže oko filozofskog i jezikoslovnog nazivlja, Torbarom koji je zadužen za fizikalno nazivlje, Erjavcem koji sređuje *rudoslovno* odnosno mineraloško nazivlje, dok građevinsko nazivlje utvrđuje s Baltićem i Utješinovićem, a sam Šulek donosi *lučbeno*, kemijsko nazivlje u raspravi „O hrvatskom lučbenom nazivlju“ koja slijedi odmah iza Predgovora.

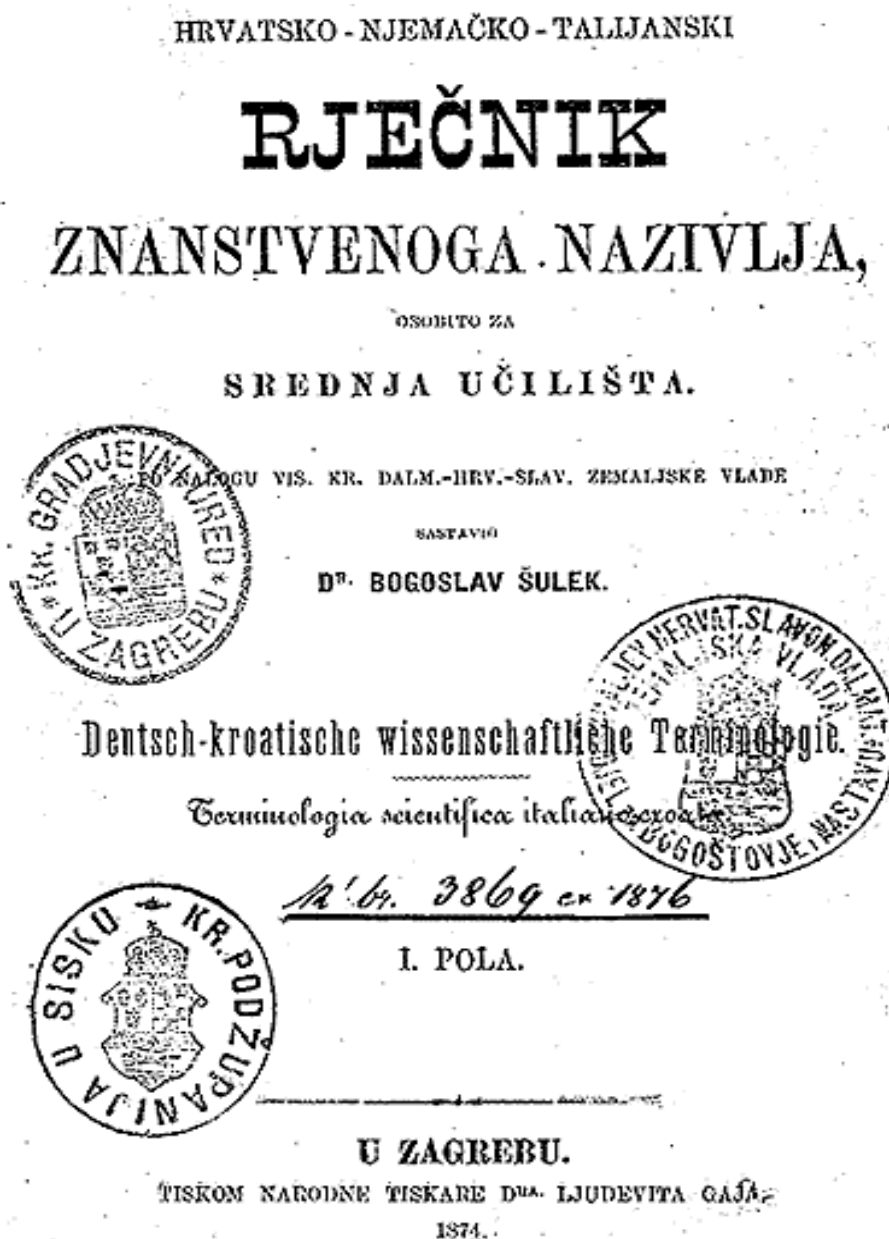
Rječnik koji će nastati kao rezultat rada velikog broja hrvatskih znanstvenika, *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*, rađen je po istim načelima po kojima je 1853. godine nastao njemačko-češki rječnik znanstvenoga nazivlja tj. *Německo-čěšky slovník vědeckeho názvoslovi pro gymnasia a reálné školy* autora P. J. Šafarika, no Šulek ga smatra nedovoljno doradenim pa mu mijenja koncepciju i proširuje njegovu leksičku građu s nazivljem ne samo za srednjoškolsku upotrebu već i za viša učilišta. Njegov je stav jasno vidljiv iz sljedećeg citata: „Meni se dakle učini, da će ova knjiga biti puno korisnija po narod, kad se ne stegne samo na potrebe srednjih učilištah, nego kad joj se područje što više razširi, to jest, kad se u nju umetnu, koliko se može, i oni nazivi, kojih treba u drugih i viših zavodih“¹⁵. Osim Šafarikova modela, Šulek se oslanja i na *Rječosložje* Joakima Stullija te na Daničićev *Rječnik iz književnih starina srpskih*.

Prvotno je *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* zamišljen kao jednosveščani dvojezični rječnik, no kako se rad na djelu primicao kraju tako su se i mijenjale neke prvotne odluke. Upravo zbog toga Rječnik na kraju izlazi u dva sveska, kao i prethodno

¹⁴ Citirano prema Pogovoru *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja*, str. 1375.

¹⁵ Predgovor u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, str. 2. (pretisak iz 1990.)

Šulekovo leksikografsko djelo. Prvi je svezak izašao 1874., a drugi dio godinu dana kasnije, dakle 1875. godine u Narodnoj tiskari Ljudevita Gaja. Rječnik u konačnici broji 1372 stranice te sadrži oko 70 000 početnih rječničkih natuknica.

Slika 1. Naslovnica prvog sveska (A-N) Šulekova *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* objavljenog 1874. godine u Zagrebu

Razlog zašto je Šulek od dvojezičnoga rječnika napravio trojezični, tj. zašto je uz njemački i hrvatski jezik dodao i talijanski bio je taj što je to djelo namijenio i Dalmatincima koji se služe talijanskim gotovo jednako dobro i u jednakoj mjeri kao i hrvatskim. No ni tu se autor nije zaustavio sa svojim promjenama pa osim njemačkih, talijanskih i hrvatskih termina dodaje termine i na drugim jezicima. Rječnik sadrži i poveći broj engleskih i francuskih naziva za pojedine znanstvene pojmove, a razlog zbog kojeg je dodao francusko i englesko nazivlje dvostruk je i njega Šulek podrobno objašnjava u Predgovoru. Francusko i englesko nazivlje dodaje prvenstveno da ga Hrvati nauče, a s druge pak strane kako bi, uspoređujući nazivlje „glavnih europskih jezika“, naučili „poznavati i cijeniti vrsnoću hrvaštine i preimućstvo njezine gibkoće i okretnosti“. Na taj će način, objašnjava dalje Šulek, uvidjeti koliko su precizniji i jednostavniji naši hrvatski nazivi spram inozemnih. Šulek dalje nastavlja s razlozima zbog kojih se ne bismo trebali slijepo ugledati na terminologije drugih jezika, posebice francuskog jer one i „nisu baš onako izvrstne kao što mnogi misli“, a pri tome posebno misli na izjavu francuskog pisca Quineta koji kaže kako Francuzi trebaju najprije ustanoviti točno nazivlje u svom „od temelja izopačenom jeziku“. Jasno je iz ovoga kako je Šulek poprilično kritičan prema inozemnim terminima, s pravom ih smatra nepotrebnim ističući kako u Hrvatskoj ima dovoljno sposobnih ljudi, vještih znanstvenika i jezikoslovaca koji će znati stvoriti pravilno hrvatsko nazivlje, a ukoliko im to ne pođe za rukom u potpunosti, i sljedeće će generacije dati svoj doprinos na tom području. Nadalje, treba nadodati kako se osim nazivlja na spomenutim jezicima, javljaju i latinski te grčki nazivi, u manjoj mjeri, doduše, spram ostalih jezika, ali su ipak prisutni pa se upravo zbog tih pojmova, galicizama i anglicizama ovaj rječnik nerijetko smatra i petojezičnikom odnosno sedmojezičnikom, a može funkcionirati i kao više dvojezičnih rječnika.

Sastavljanje rječnika velik je i mukotrpan posao, ističe Šulek, a to zna svatko tko je ikad pokušao rječnik pisati jer ipak, treba o svakoj riječi poduže razmišljati. Iako je posao prikupljanja podataka i usustavljanja rječnika trajao dugo, ne treba misliti kako su Šulek i suradnici uspjeli prikupiti sve riječi u rječnik pa dalje u tekstu Predgovora napominje Šulek sljedeće: „U obće ima još u narodu veliko, nu zakopano, blago jezika, to jest ima sila krasnih a književnikom nepoznatih riečih, pa da se pokupe, mogli bismo mnoge tudjinke i nove ne baš spretne rieči odbaciti“¹⁶. No, ne može ipak jedan čovjek prikupiti sve te riječi, o tome bi trebali voditi računa svi kojima je stalo do narodne knjige i narodne slave. Ne treba svatko

¹⁶ Predgovor u Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, str. 3. (pretisak iz 1990.)

pak biti leksikograf, dovoljno je da samo pobilježi riječi koje dosad nije „čitao u knjigah, ili misli, da nisu posvuda poznate“, a „ne mora toga baš mnogo biti, jer da sabere svaki rodoljub samo po desetak književnikom nepoznatih riečih (...) naraslo bi nam odtuda ogromno blago.“ Kako bi ilustrirao svoj prijedlog, govori Šulek o stanju nazivlja u hrvatskom *rudoslavlju* (mineralogiji) za koje su književnici prisiljeni sami stvarati imena ruda, ali da se pažljivo prikupe imena kamenja kojeg ima po cijeloj domovini, ne bi to bio tako naporan posao, a mi bismo dobili čistu narodnu terminologiju rudarstva. Isto vrijedi i za bilje i životinje, a osobito za tehničke struke. Zato on, cijeneći rad i trud svoj i svojih suradnika moli „uljudno svakoga rodoljuba, (...) da nepožali ono malo truda i da mi doglasi nazive kojih neima u ovoj knjizi, a narod jih makar gdje govori, da jih dodam drugoj poli ovoga djela“. Svjestan opsežnosti posla i vremena uloženog u projekt, Šulek zna da konačni rezultat nije i ne može biti savršen i bez greške, pa također skromno moli da mu se jave eventualne tiskarske i druge pogreške. On, kaže, najbolje osjeća nesavršenstvo svoga rada jer iako je gotovo četiri godine neprestano radio, ipak je ispravljao i gotov rukopis. Stoga se i neće čuditi ukoliko njegov rad ne zadovolji svakoga jer nije lako stvoriti nazivlje za jednu znanost, a kamoli za sve znanosti.

Na samom kraju Predgovora Šulek još jednom ističe kako nazivlje doneseno u Rječniku nije potpuno nazivlje za sve znanosti, a to je u tom trenutku i bilo nemoguće. No neprijeporno je da je Rječnik i tada bio od velike koristi, prvenstveno zato što je tada bio jedino djelo tog karaktera, a kako Šulek i sam ističe, dugo nakon njega neće takvo biti objavljeno. Je li razlog za to taj što nije bilo prilike¹⁷, vremena, kandidata koji bi se prihvatili takva posla ili je pak nešto sasvim drugo bilo posrijedi, ovdje nećemo raspravljati, ali svakako treba istaknuti da nakon Šulekova *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* pa sve do unazad nekoliko godina, do pokretanja projekta *Struna*¹⁸ koji je iniciralo

¹⁷ „Ne ima ni prilike, da ćemo ga do skora dobiti“, kaže Šulek na posljednjoj strani Predgovora uzimajući, vjerojatno u obzir vrijeme, rad i trud koji je potrebno uložiti za realizaciju takvoga projekta.

¹⁸ *Struna* je terminološka baza hrvatskoga strukovnog nazivlja u kojoj se sustavno prikuplja, stvara, obrađuje i tumači nazivlje različitih struka radi okupljanja i usklađivanja nazivlja na hrvatskome jeziku. Projekt izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja pokrenut je na inicijativu Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, a Hrvatska zaklada za znanost financijski ga podupire od 2008. godine. Za nacionalnoga koordinatora izabran je Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zaklada dvaput godišnje raspisuje natječaj za potporu projektima izgradnje nazivlja pojedinih struka. U *Struni* ravnopravno surađuju stručnjaci jezikoslovne struke sa stručnjacima drugih struka. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje kao nacionalni koordinator pruža terminološku, kroatističku i tehničku podršku prihvaćenim projektima. Program izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja jedini je djelatni oblik terminološkoga planiranja u Republici Hrvatskoj. U *Strunu* je dosad uključeno trinaest različitih struka, a u trenutku otvaranja za javnost dostupno je nazivlje deset struka: brodogradarstva, fizike, građevinarstva, kartografije i geoinformatike, kemije, korozije i zaštite materijala, polimerstva, stomatologije, strojnih elemenata te zrakoplovstva. U tijeku je rad na nazivlju iz antropologije, pomorstva i prava EU-a pa će i ono biti dostupno javnosti sredinom 2012. godine, a započela je i obradba nazivlja iz područja hidraulike i

Vijeće za normu hrvatskog standardnog jezika, nismo imali djelo u kojem bi na jednom mjestu bilo skupljeno hrvatsko znanstveno nazivlje.

Gotovo smo se, dakle, stotinu i pedeset godina služili Šulekovim djelom i u njega se ugledali kad god je trebalo nazivlja ili pak inspiracije za imenovanje određenog znanstvenog pojma. U tom je kontekstu, a to zaista treba naglasiti, Šulekov rad i rad njegovih suradnika iznimno važan za razvoj hrvatskog jezika, ali i pismenosti hrvatskog čovjeka uopće.

Već je rečeno kako je *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* nastao po uzoru na češki rječnik znanstvenog nazivlja i Šulek se u mnogome držao načela češke komisije za izradu rječnika, no u nekim je stvarima ipak odstupao. Češka komisija rješava svoj zadatak u okviru češkog jezika – upotrebom, dakle, njihova dotadašnjeg jezičnog blaga, stvaranjem neologizama i umjerenim dopuštanjem tuđica. Iako Šulek usvaja ta načela, plodniji je u stvaranju neologizama, a umjereniji u primanju tuđica, a dodaje i četvero načelo – pozajmljivanje riječi iz slavenskih jezika, stavljajući ga na drugo mjesto, a stvaranje neologizama pomaknuo je iza njega. Prema tome, raspored prema kojem pojedini pojmovi ulaze u Rječnik poprilično je jasan. Na prvo mjesto Šulek sasvim razumljivo stavlja hrvatske riječi iz štokavskog narječja, a zatim iz kajkavskog odnosno čakavskog, ukoliko u štokavskom ne pronalazi prihvatljiv pojam. Na drugom su mjestu posuđenice iz slavenskih jezika, koje slijede neologizmi, a tek potom tuđice koje zajedno s neologizmima čine manji dio korpusa. Šulek je, dakle, tek je na kraju pribjegavao novotvorenicama, no unatoč tomu on je i dalje bio optuživan za prekomjerni jezični purizam, osobito nakon ovoga rada. Govorimo li o posuđenicama, logično je da je najveći broj riječi za određene pojmove Šulek preuzimao iz češkog jezika kada je trebao odabrati koju riječ prema slavenskim riječima, a za njima je pak posezao kad u hrvatskom jeziku nije našao prikladnu riječ.

Iako ćemo o samim kraticama u rječniku govoriti nešto kasnije, istaknimo ovdje da je Šulek redovito bilježio kraticom iz kojeg je slavenskog jezika uzeo pojedinu riječ pa ćemo tako, među ostalim, u rječniku pronaći da je iz češkog jezika uzeo ove riječi: *zbornik*, *dosljednost*, *geslo* i mnoge druge. Od tih riječi mnoge nisu usvojene, ali se među njima nalaze i one koje su danas prave hrvatske riječi kao što su *kružnica*, *skladba*, *pošiljka*, *pristup*, *dosljedan* i sl. Nadalje, Vince ističe kako u samom rječniku ima i bohemizama koji nisu označeni kao bohemizmi (Vince 2002: 606), a navodi sljedeće: *bodar*, *dobrobit*, *dostatan*,

pneumatike te anatomskoga i fiziološkoga nazivlja. (Podaci preuzeti sa internetske stranice <http://struna.ihjj.hr/o-struni/#struna>, stranica zadnji put posjećena 02.09.2012. u 12.20)

dostaviti, dražba, ličiti, ličilac, listina, lučba, narječje, naslov, obrazac, obred, odraz, pilin, plinara, plinomjer, ploha, podneblje, pojam, pokus, predmet, priroda, prirodopis, prtok, smjer, snimak, stroj, tlak, tlakomjer i brojne druge. Vince u daljnjem tekstu ističe zašto ih Šulek nije označio bohemizmima, a pri tom se referira na Lj. Jonkea koji govori o tri naleta bohemizama u hrvatski jezik. Spomenimo samo kratko kako prvi nalet bohemizama nalazimo u susretu hrvatskog kulturnog života s češkim u doba Gaja, Vraza i Mažuranića u čiji su rječnik i ušli bohemizmi, drugi se nalet bohemizama javlja u vrijeme kada Šulek izdaje svoj *Njemačko-hrvatski rječnik*, a treći i najveći nalazi se u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*. Prema tome, ako se Šulek pri pisanju *Njemačko-hrvatskog rječnika* ugleda na Mažuranić-Užarevićev rječnik u koji ulaze prvi bohemizmi, a u *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja* nalazimo pojmove iz *Njemačko-hrvatskog rječnika*, jasno je zašto neke bohemizme Šulek posebno ne ističe kao takve.

Osim češkog jezika, uzima Šulek potrebne riječi i iz ruskog jezika, a neke od njih su sljedeće – *skobljenje, sip, greblo, mjedenka, načepnik, šutan, vajarstvo, vorvan*, ali se ipak najveći broj tih riječi nije zadržao. Uzimao je i manji broj poljskih riječi (*zaprava, naglavak, pokost, ispust...*), a nešto više slovenskih, od kojih je neke, poput *brzlik, obneblje, mel, sviž, raba, kosmač, rjesnica, rubnik, zdravnik, hlap, hlapstvo, lega*, označio, dok ima onih koje i nisu obilježene kao: *hrib, splošan, mecesan, zaganka, veja, napaka, pomlad...*

Već je ranije bilo riječi o purizmu pa to ovdje nećemo posebno objašnjavati, ali istaknimo da je nakon izlaska *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* Šulek posebno proglašavan puristom, a tomu je osobito pridonijela činjenica da se tim djelom Šulek borio protiv turcizama koji su u hrvatskome već zauzeli status usvojenica, nazivajući ih barbarizmima. Tako on umjesto *boje*, koja je bila potvrđena i u narodnom govoru i u ranijim rječnicima poput Mikaljinog ili Belostenčevog, uvodi riječ *mast*, a za *bunar zdenac*, dok za riječi *dobnjak i slador* za turcizme *sat i šećer*. Zbog toga je bio je proglašavan kovačem jezičnih novotvorina, i, između ostaloga, pohrvatiteljem mnogih stručnih internacionalizama i stvarateljem artificijelna, neuporabljiva i suvišna jezika (Gostl, 1995: 98).¹⁹

¹⁹ Ovim citatom Gostl nije želio reći da on Šuleka smatra takvim, već je samo napisao mišljenje Šulekovih suvremenika o njemu kao leksikografu. Čak štoviše, u daljnjem tekstu autor napominje kako te optužbe smatra pretjeranima.

Nakon Predgovora i rasprave o hrvatskom kemijskom nazivlju donosi Šulek popis kratica odnosno *Tumač skraticeh*, vrlo koristan želimo li analizirati koje izvore koristi pri sastavljanju svoga rječnika, odnosno koji su mu suradnici. Tako nam prvih četrnaest kratica pokazuje da Šulek koristi Dragosavljevićevu zbirku riječi (kratica *Dg.*), Daničićev rječnik (*Dn.*), Ostrožinskijevu zbirku riječi (*O.*) i Pančićevu zoologiju (*Pn.*). Kao izvor upotrijebljena je također *sbirka riečih* Trnskoga (*Tr.*), Preradovića, Pavlinovića, Mijata Sabljara i Sladovića Mane, a one su, redom, označene kriticama: *Pr.*, *Pv.*, *Sb.* i *Sl.*. Kriticama označava prezimena i pojedinih svojih suradnika pri prikupljanju građe za Rječnik: Erjavca (*E.*), Stullija (*St.*), Trdinu (*Td.*), Vodnika (*Vod.*) i Vukasovića (*Vs.*). Kriticama se Šulek koristi kako bi označio i jezik iz kojega dolazi određeni pojam pa tako čitamo hrvatske kratice *cs.*, *č.*, *egl.*, *frc.*, *p.*, *r.*, *sl.*, *tal.*, za crkveno-slavenski, češki, engleski, francuski, poljski, ruski, slovenski i talijanski jezik, a za poljski, engleski, francuski i talijanski jezik donosi i kratice na njemačkom jeziku, odnosno *egl.*, *frz.*, *pol.* i *ital.* za *englisch*, *französisch*, *polnisch* i *italienisch*. Nadalje, donosi Šulek i kratice pojedinih polja znanosti koja obrađuje pa tako čitamo kratice *arch.* za arhitekturu, *astr.* za astronomiju, *bot.* za botaniku, *fil.* za filozofiju (uz kraticu *phil.*), *fis.* i *phys.* za fiziku, *ggr.* i *gl.* za geografiju i geologiju, a matematiku, mehaniku i tehničke znanosti označava kriticama *math.*, *mech.* i *mec.* te *tech.* i *teh.*

Brojne su i druge kratice, ali nećemo ih sve navoditi pa spomenimo još samo kratko kratice poput *sten.*, *stil.*, *typ.*, *orth.*, za stenografiju, stilistiku, tipografiju i ortografiju te neke kratice za morfološke kategorije poput *sing.* i *pl.* za *singularis* (jedninu) i *pluralis* (množinu) ili *v.n.* te *v.a.* za *verbum neutrum* (neprijelazni glagol) i *verbum activum* (radni ili aktivni glagol). Samo još na kraju dodajmo ovdje kraticu *vulg.* za *vulgo/vulgare* odnosno vulgarijze kojima Šulek označava riječi poput *boja*, *bunar*, *sat*, *šećer*, odnosno ranije spomenute turcizme koje zamjenjuje hrvatskim riječima ili umjesto njih stvara nove. Tako, primjerice, uz rječničku natuknicu *boja* (phys. min. art.) stoji *v. Mast*, a u z natuknicu *mast* (phys. min. art.) piše u zagradi *vulg. boja* te dalje cijeli natuknički članak. Isto tako i za *bunar* stoji *vulg. arch. v. Zdenac*, uz *sat* stoji *v. Dobnjak*, a uza nj pak *vulg. ura, sat*.

Za Šulekov Rječnik možemo reći da je opći jer donosi pregled znanstvenog nazivlja brojnih znanstvenih disciplina od tehničkih i mehaničkih znanosti preko botanike, zoologije, kemije, fizike i sličnih znanosti pa sve do jezikoslovlja. To je također i višejezični rječnik, odnosno u njemu ćemo osim hrvatskog, njemačkog i talijanskog jezika koji s pominju u naslovu naći i pojmove na engleskom i francuskom jeziku, a rjeđe i na grčkom i latinskom.

Tu smo činjenicu već ranije istaknuli kao i to da zbog toga može funkcionirati i kao više različitih dvojezičnih rječnika. Na početku ovoga odlomka istaknuto je kako *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* donosi pregled znanstvenog nazivlja, on, dakle, donosi popis znanstvenih pojmova i objedinjuje ih na jednom mjestu, ali ne prosuđuje njihovu uporabljivost odnosno ne propisuje koji se pojmovi smatraju standardnim, pravilnim, dopustivim u znanstvenim tekstovima ili govoru svakodnevne komunikacije. Taj rječnik jednostavno donosi rječničko blago znanstvenih pojmova hrvatskog, njemačkog i talijanskog jezika koje ili je u upotrebi ili je bilo, a suzdržava se vrijednosnih kvalifikacija. Prema tom kriteriju za Šulekov rječnik možemo reći da je deskriptivnog odnosno opisivačkog karaktera, a ne preskriptivnog (propisivačkog) karaktera. Da je ti zaista tako, jasno je iz činjenice da su mnogi Šulekovi pojmovi odmah po objavljivanju u Rječniku odbačeni iz brojnih razloga i bili na meti kritičara Šulekova rada. Prema opsegu odnosno količini rječničkih natuknica u Rječniku jasno možemo zaključiti da je Rječnik opširan jer je u konačnici objavljen na 1372 stranice s otprilike 70 000 rječničkih natuknica ne računajući Predgovor i raspravu o kemijskom nazivlju. Prvotno zamišljena odnosno određena količina pojmova narasla je kako je Šulek dodavao i pojmovlje na drugim jezicima.

Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja također je i odostražni rječnik prema organizacijskom načelu jer su u njemu pojmovi razvrstavani prema njihovim dočecima. Pogledamo li strukturu Rječnika, vidjet ćemo da je on dvosveščani (prvi svezak obuhvaća natuknice od slova A do slova N, a drugi svezak od slova O do slova Ž) i dvostupčani. Na svakoj se stranici, dakle, nalaze po dva stupca, a u svakom je raspored leksičkih članaka klasičan. Na lijevoj strani stupca je natuknica koju slijedi natuknički članak. U ovom rječniku natuknički članak sadržava najčešće podatke o polju znanosti kojoj pojam pripada, talijanske, francuske ili engleske prevedenice te sintagmatske ili frazeološke konstrukcije te stilističke, tipografske, stenografske i slične oznake Kao primjer navedimo rječničke članke za pojmove *govor* i *slika*. Tako za *govor* (svezak 1. A-N, str. 366.) možemo pronaći sljedeće:

Govor, phil. Lautsprache, tal. favella; članit *govor*,
artifulierte Lautsprache; nečlanit *govor*,
unartifulierte Sprach; čest *govora*, grč. lat. pars
orationis, Sprachteil, Redeteil, Wortkategorie; *govor*
znacim, phys. Zeichensprache, tal. linguaggio a

segni; govor tielom, Geberdensprache, tal. pantomima; stil. Vortrag, tal. discorso; svojstvo govora, lat. virtus orationis; figura govora, stil. lat. figura orationis, Redefigur; sloboda govora, voljnost besjede; redefreiheit. tal. libreta di parola; skret govora Redewendung.

Rječnički članak za *slika* (svezak, 2. O-Ž, str. 1042) nešto je opširiji i donosi više podataka pa ćemo ga ovdje ukratko prikazati:

slika – art. phys. (lik, prilika), Bild, Bildniß, Abbildung, tal. Immage, elfigie, ritratto; prividna, pričinjena slika, imaginäres Bild; zbiljna slika, relles Bild; geometrična slika, geometrisches Bild; slika, Gemälde, tal. quadro, piturra (...) slikom nakititi, bemalen, tal. ornare con segno, dipignere; stil. Abbild, Ebenbild; (sličan lik), (...) našla je slika priliku, das ist sein Ebenbild, tal. ha trovato un suo pari; slika, Tableau, frc, tableau, Gemälde, Schilderung.

Kad već govorimo o strukturi Rječnika, napomenimo još samo da su hrvatske, njemačke i talijanske natuknice izvedene različitim fontom što se vidi odmah na prvi pogled. Takvom međusobnom razlikovanju natuknica razlog, između ostalog, može biti i praktične prirode, odnosno lakše korištenje i snalaženje kroz Rječnik jer će čitatelj i korisnik bez problema uočiti jasnu razliku te se posvetiti traženju potrebnog pojma, bilo na hrvatskom, njemačkom ili talijanskom jeziku. Primjer takve stranice može se lako uočiti na slici ispod, odmah na vrhu stranice gdje se vidi kako je pojam Limitazione (tal.) drugačije grafički izveden nego njemački pojam *Limitieren*.

Limitazione , <i>fil.</i> omeujvanje; <i>mat.</i> omeđjašenost, ograničenost; <i>merc.</i> (di prezzo), odmjera, osjecanje (ciena).	Linca , <i>phys. math.</i> jednosmjerni, linearni, uzdužni; <i>lineare</i> Anschauung, dužina; <i>lineare</i> Gleichung, jednačba upravnice, jednačba pravca stupnja.
Limite , <i>fis. ggr.</i> medja, granica; sasso di limite, menjik; fosso di limite, razrov; muro di limite, suhomedjina.	Linearan , <i>phys. math.</i> v. Uzdužni. Jednosmjerni.
Limitiren , <i>merc.</i> (s. B. den Preis), ustanoviti, osjeci ciena; (Stoffen), odmjeriti.	Lineare (v. a.), <i>art. math.</i> crtati; crtakati.
Limitrofo , <i>ggr.</i> susjedan; v. Confinante.	Lineare (adj.), <i>bot.</i> prugast; <i>fis.</i> uzdužan, jednosmjerni, linearni; <i>estensione</i> lineare, dužina; <i>equazione</i> lineare, jednačba upravnice; <i>unità</i> lineare, crta-jedinka; <i>velocità</i> lineare, jednosmjerna i uzdužna brzina.
Limitum , <i>merc.</i> limitiviter Preis, osjecena ciena.	Lineareinfalt , <i>math.</i> crta-jedinka.
Limoo (<i>pl.</i>), <i>zool.</i> slatkovodni puževi.	Linearefolge , <i>hist.</i> nasljedba na lozu.
Limo , <i>ggr.</i> mulj, grez, glib.	Linearcirculwindigkeit , <i>phys.</i> jednosmjerna i uzdužna brzina.
Limolit , <i>min.</i> antyčičares mlt priemas; křišće Sabromerz, Braunčičerz, limonit, gujedovka.	Linearis , <i>bot.</i> lineal, prugast, prajes.
Limonite , <i>min.</i> gujedovka, limonit.	Lineatus , <i>bot.</i> crtav.
Limosus , <i>bot.</i> kalužni.	Lineetta , <i>coll.</i> crtko.
Limpido , <i>fis.</i> (dell' acqua), bistar; (dell' aria), vedlar; (chiaro), <i>stil.</i> jasan.	Lineolatus , <i>bot.</i> nacrtkan.
Limunost , <i>bot.</i> citrinus.	Linfu , <i>zool.</i> v. Lympha.
Lindenbausch , <i>tech.</i> lipova ličina.	Linfatici vasi , <i>zool.</i> mezzgvanico.
Lindo , <i>stil.</i> kićen; opran.	Lingua , <i>zool.</i> (jezik); corolla a lingua, <i>bot.</i> jezičast vjenčić; (Linguaggio), <i>fil. gr.</i> jezik; <i>cognizione</i> della lingua, <i>unione</i> jezika; <i>lingua</i> della scrittura, <i>hist.</i> knjižni ili književni jezik; <i>lingua</i> primitiva; <i>prajezik</i> ; <i>Lingua</i> , <i>Linguetta</i> (dei strumenti da fiato), <i>fis. tec.</i> v. Piva; <i>lingua</i> della bilancia, <i>jezičac</i> ; <i>lingua</i> di terra, <i>ggr.</i> jezik; brk, oklisak, šilo.
Linea , <i>tal. math.</i> crta; <i>tirar o far una</i> linea, crtati, napisati crtu; <i>far</i> linee, crtati, crtati; <i>linea obliqua</i> , <i>mat.</i> kosa crta; <i>linea perpendicolare</i> , <i>komac</i> ; <i>linea parallela</i> , <i>sporedica</i> ; <i>linea retta</i> , <i>upravica</i> <i>pravac</i> , <i>upravac</i> , <i>uprava</i> crta; <i>linea curva</i> , <i>kriva</i> crta, <i>krivulja</i> ; (<i>misura</i>), <i>crtak</i> , <i>linija</i> ; <i>hist.</i> loza; <i>linea ascendente</i> , <i>descendente</i> , <i>loza</i> <i>uzlazna</i> , <i>silazna</i> ; <i>linea collaterale</i> , <i>pokrajna</i> loza; (<i>riga</i>), <i>stil.</i> vrsta, <i>redac</i> , <i>redak</i> ; <i>star</i> in <i>linea</i> , <i>stajati</i> na žicu; <i>in</i> <i>linea</i> <i>retta</i> , <i>na</i> <i>pravac</i> ; <i>merc.</i> <i>vascello</i> di <i>linea</i> , (<i>brod</i>) <i>linijaš</i> ; <i>linea</i> <i>degli</i> <i>apsidi</i> , <i>fis.</i> spojnica, <i>volja</i> os.	Linguaggio , <i>gr.</i> <i>stil.</i> jezik; <i>govor</i> .
Linea (<i>pl.</i>), <i>bot.</i> lanovke.	Lingualis , <i>gr.</i> Zungenlaut, <i>jezični</i> (glas) <i>sak</i> .
Lineal (<i>n.</i>), <i>tech.</i> žig, <i>reglo</i> , <i>sgl. rule</i> , <i>redulja</i> , <i>pravulja</i> , <i>lenjir</i> , <i>linir</i> .	Linguela , <i>fis.</i> v. Piva.
Lineal , Linealisch (<i>adj.</i>), <i>bot.</i> lat. <i>linearis</i> , <i>prugast</i> .	Linguetta , <i>bot.</i> jezičac; <i>tec.</i> pero (za <i>šnore</i>); <i>fis.</i> jezičac (<i>svirale</i>); <i>med.</i> jezičac, <i>zalistak</i> .
Linealgleichung , <i>graph.</i> v. <i>Büchelgleichung</i> .	Linguetatto , <i>bot.</i> jezičav.
Lineamente (<i>pl.</i>), <i>art.</i> (bei <i>Gründten</i>), <i>Gründtungs</i> , <i>crte</i> <i>obliče</i> ; <i>obliče</i> .	Linguista , <i>gr.</i> jezikoznanac.
Lineamento , <i>stil.</i> potoz, <i>pis</i> ; (<i>della</i> <i>faccia</i>), <i>lineamenti</i> (<i>pl.</i>), <i>art.</i> <i>crte</i> <i>obliče</i> , <i>obliče</i> .	Linguistica , <i>Linguistik</i> , <i>gr.</i> jezikoznanstvo; v. <i>Sprachforschung</i> .
	Lingula , <i>bot.</i> jezičac.
	Lingulatus , <i>bot.</i> jezičast.
	Linie , <i>gr. phys. etc.</i> lat. <i>linea</i> , <i>vanovka</i> ; crta, <i>linja</i> , <i>pruga</i> ; <i>horizontale</i> <i>l.</i> , <i>razila</i> crta; <i>längste</i> , <i>kosa</i> ; <i>normale</i> , <i>kontrole</i> , <i>komac</i> , <i>osovita</i> ; <i>pravica</i> ; <i>actade</i> , <i>upravac</i> ; v. <i>Gerade</i> ; <i>trunne</i> , <i>kriva</i> ; v. <i>Strunne</i> ;

Slika 2. Primjer stranice Šulekova rječnika

Na temelju svega rečenoga o Šulekovu *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenoga nazivlja*, treba ovdje istaknuti i dvije vrlo bitne činjenice. Prva je činjenica ta da je Šulek autor Rječnika. Naručena redakcija i izraz „sastavio“ s naslovne stranice prikrivaju zapravo Šulekov autorski rad, a dok se zapravo detaljno ne prouči udio Šulekovih suradnika, čini se kako nije potpuno ispravno i pravedno zvati ga samo suautorom i redaktorom. Nadalje, Rječnik se ne može držati samo subjektivnim Šulekovim djelom jer su u pripremnim radovima, u prikupljanju i odabiru gradiva za Rječnik, sudjelovali brojni, tada ponajbolji hrvatski stručnjaci čiji je prinos konačnom djelu svakako vrijedan spomena. Također, ono što također ide u prilog gore spomenutoj činjenici je to da, iako je u konačnici odabirao nazive koji će ulaziti u Rječnik i zatim stvarao hrvatske nazive za pojedine pojmove, Šulek je nazive svake znanosti provjeravao zajedno sa pojedinim stručnjacima i obavljena je, dakle, svojevrsna recenzija.

U ovom poglavlju pokušali smo prikazati analizu Šulekovog *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika*, vrlo vrijednog leksikografskog i znanstvenog koje je u vrijeme svoga nastanka, a i godinama nakon toga bio vrlo vrijednim i korisnim djelom, kako jezikoslovcima i leksikografima, tako i brojnim znanstvenicima. Služio je kao izvor i uzor svima koji su se bavili znanošću te model i putokaz svima koji su pisali ili će pisati djela istog ili sličnog karaktera. Djelo je to koje je primilo bezbrojne pohvale nakon nastanka, ali i pritužbe onih koji se iz različitih razloga nisu slagali sa Šulekovim načinom rada.

No, bez obzira na sve to, ovome djelu nitko nije mogao uzeti prvenstvo hrvatskoga terminološkoga rječnika u punom smislu te riječi pa nerijetko za *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja* možemo čuti da je on ustvari temelj hrvatskoga znanstvenog nazivlja, kapitalno djelo hrvatske poslijepreporodne leksikografije, riznica riječi i izričaja te plod Šulekova domišljanja za nastajuće pojmovlje prirodoznanstvenoga strukovnog nazivlja (Vukasović, 2000: 125).

3.2.1. O hrvatskom lučbenom nazivlju

Raspravu o hrvatskom lučbenom tj. kemijskom nazivlju objavljuje Šulek prvi put u svome *Hrvatsko-njemačko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja*, odmah nakon Predgovora. Riječ je o raspravi u kojoj Šulek donosi hrvatske nazive kemijskih *počela* (elemenata) idući ukorak sa razvojem suvremenih znanosti, pa i same kemije koja se je razvila „stoprv u našem stoljeću“²⁰, kada se „množina različitih slučeninah“²¹ obrela (...) gotovo na jedanput tako da lučbari (...) nisu dospjeli okrstiti jih valjanima imeni“. Šulek tako na osamnaestak stranica donosi nazive kemijskih elemenata po uzoru na Njemce koji „osobito pod vodstvom Liebiga poniemčiše malo po malo gotovo svu lučbenu terminologiju.“ Istoga je mišljenja i Šulek. Treba, dakle, stvoriti hrvatske nazive kemijskih elemenata, a ne naprečac prigrliti tuđe znanstveno nazivlje kojim bismo onda „naš krasni narodni jezik nemilo nagrdili“. Šulek ističe kako je kod nas kemija dotada bila slabo zastupljena, a ono malo što se o njoj i pisalo, napravljeno je pak po uzoru na češku terminologiju koja ne dolikuje hrvatskom jeziku. Upravo je to Šuleka potaknulo da pokuša stvoriti kemijsko nazivlje u duhu hrvatskoga jezika,

²⁰ Šulek time misli na 19. stoljeće

²¹ *Slučeninama* ili *slučcima* naziva Šulek kemijske spojeve.

a sa svojom se idejom obratio J. Torbaru, ravnatelju kraljevske velike realke u Zagrebu i P. Žuliću, tamošnjem profesoru kemije koji su ideju prihvatili.

U svome djelu kreće Šulek najprije od *počela*, prvog i glavnog predmeta kemije, čiji nazivi u latinskom jeziku završavaju na *-um* ili *-ium*, u njemačkom se jeziku označavaju riječju *Stoff*, a u engleskom i francuskom jeziku pak kojekakvim nazivima. Budući da u hrvatskom jeziku nema nastavka *-um*, kaže Šulek, uzeo je nastavak *-ik* kojim i Česi označavaju nazive kemijskih elemenata. Tako Šulek imenuje sljedeće kemijske elemente: *kisik*, *vodik*, *dušik*, *ugljik*, dok za *sumpor* kaže da mu se naziv udomaćio pa ga ne treba mijenjati, za *fosfor* predlaže *svjetlik* prema grčkoj riječi, ali kaže da će teško istisnuti već u narodu ustaljen naziv. Nadalje, predlaže *kremik* za današnji silicij, bor naziva *boraćem*, za *selen* zadržava postojeći naziv „dok se tko nedosjeti pravijemu imenu“, klor naziva *solikom*, brom *smrdikom*, fluor *jedikom*, a jodu zadržava naziv po uzoru na ostale narode. Nazive za metale poput *zlata*, *srebra*, *olova*, *željeza*, *mjedi* i *žive* Šulek nije mijenjao jer su ti narodni nazivi odavno poznati i ukorijenjeni i za njihovom promjenom jednostavno nema potrebe. U daljnjem se tekstu ovoga rada neće navoditi Šulekovi nazivi svih kemijskih elemenata, nego tek nazivi još nekolicine koji se do danas nisu zadržali, a Šulekovo je objašnjenje zašto je dao baš takav naziv vrlo zanimljivo. Tako, primjerice, natrij naziva *natrom*, ali i *sodikom* jer je glavna sastavina sode, barij naziva *težikom* jer je vrlo težak, kalcij *vapnikom* jer ga ima u vapnu, magnezij je *gorčik* jer se vadi iz gorčike, berilij naziva *sladikom* jer dolazi od grčke riječi *sladak*, aluminijska ima najviše u glini pa ga proziva *glinikom*, a *krom* je današnji naziv dobio tako jer dolazi od njemačke riječi „*Chrom*“ koju Šulek prevodi sa *hrom*, ali ju pretvara u *krom* jer „kod nas znači rječ *hrom* nješto drugo.“

Nakon imenovanja kemijskih elemenata imenuje Šulek nazive pojedinih spojeva s kisikom (*kisičkih slučaka*) koji se dijele na kiseline, soli i *okise* ili *kise*, današnje okside, zatim *slučke* vodika i sumpora, govori o *solotvorima* ili halogenim elementima čije nazive nećemo ovdje donositi, ponajviše zato jer se nisu ni zadržali u hrvatskom jeziku do danas. Da tvorba kemijskog nazivlja i nazivlja brojnih kemijskih spojeva, i organskih i anorganskih, doista nije lak posao, istaknuo je i sam Šulek u svojoj raspravi. Tako na samom kraju ističe kako bi ipak valjalo sačekati da se „onaj diel lučbe²² dovoljno razbistri“ i „da dobijemo više narodnih

²² Šulek u svojoj raspravi o kemijskom nazivlju donosi samo nazivlje anorganske kemije, odnosno *neustrojština*. Pokušali su, doduše, znanstvenici prenijeti nazivlje anorganske kemije na organsku, no budući da je organska kemija relativno nova i nepoznata znanost čiji spojevi nisu dovoljno istraženi, vladala je i prava terminološka zbrka pa zbog toga ni Šulek ne donosi nazivlje organskih spojeva.

lučbarah“ koji bi posao obavili sustavno i u skladu s tvorbom hrvatskog jezika kako ipak ne bismo imali Šulekove nazive poput *raztočkog priesumporiša* ili *raztokosumporišan natra* koje je stvarao u najboljoj namjeri, ali se unatoč tome nisu zadržali u jeziku. Za takve i slične primjere pokazuje profesor Jonke kako je Šulek u tome „ozbiljno pretjerao“ (Vince 2002: 605) jer „književni jezik, zasnovan na narodnom govoru, ne može podnijeti takve i tolike umjetne tvorbe“²³.

3.3. Znanstveno nazivlje u drugim Šulekovim djelima

Iako je Šulekov rječnik znanstvenog nazivlja kapitalno djelo onodobnih znanstvenih aktivnosti i težnji, a i samo je poslužilo kao uzor prema kojem su drugi autori stvarali svoja djela ili iz njih crpili inspiraciju i model za izrađivanje kasnijih rječnika sličnog karaktera, ne treba zaboraviti istaknuti činjenicu da se Šulek i prije rječnika znanstvenog nazivlja okušao u stvaranju novih pojmova, naročito u *Njemačko-hrvatskom rječniku* iz 1860. godine. Isto je tako i nakon spomenutog rječnika pisao leksikografska djela, članke, knjige i udžbenike u kojima je neprestano donosio nove riječi za odgovarajuće njemačke i latinske koje su trebale biti zamijenjene domaćima kao jednako vrijednima.

Nije nepoznato, međutim, da su mnogi pojmovi i iz tih djela, baš kao i oni iz rječnika znanstvenog nazivlja imali dvojaku sudbinu pa su se neki ustalili u jeziku i bili općeprihvaćenim, dok neki nisu zaživjeli i danas ih navodimo kao dokaz Šulekove vrijednosti i ustrajnosti, ali i neobičnih načina tvorbe. Stvarao je Šulek nove pojmove i po uzoru na ranije autore i pisce rječnika poput Joakima Stullija ili Mažuranića i Užarevića, autora rječnika iz 1842. godine prema kojem je nastao Šulekov *Njemačko-hrvatski rječnik* dvadesetak godina poslije. Prema, dakle, uzoru na Stullija donosi Šulek pojmove, najviše složenice koje završavaju na *-slovje*, *-znanac*, *-znanstvo*, *-mjer*, a takvih je složenica bilo i u Mažuranić-Užarevićevu rječniku. Tako ćemo već u Šulekovom *Njemačko-hrvatskom rječniku* naći *zvjezdoslovje*, *zvjezdoslovac*, *zvjezdonauk*, *zvjezdoznanstvo*, *prirodoznanac*, *prirodoslovac*, *prirodoznanstvo*, *naravoslovje*, *naravoslovac*, *životoslovje bilja*, *licoslovje*, *biljoznanstvo*, *mudroslovje*, *mudroslovac*, *jezikoslovje*, *jezikoslovac*. Prema svojim je uzorima gradio Šulek i slične riječi za raznolike pojmove koje je tek trebalo prevesti s njemačkog jezika – *boljoslovje* prema njem. *Pathologie*, *mozkoslovje* prema *Gehirnelehre*, *siloslovje* prema *Kraftlehre*,

²³ Citirano prema: Vince, Zlatko, Putovima hrvatskog književnog jezika, 2002., str. 605.

kretoslovje prema Pantomimik; predlagao je da njemački pojam Pharmakolog zamijenimo *ljekoslovcem*, a Blumist *cvjetoznancem*. Slično je i sa riječima koje završavaju na *-mjer*, koje nalazimo u Mažuranić-Užarevićevom rječniku, ali ih Šulek ima u mnogo većoj mjeri: *vodomjer*, *ognjomjer*, *visomjer*, *vlagomjer*, *zrnomjer*, *slatkomjer*, *suncomjer*, *mljekomjer*, *iskromjer* i slične, ali i primjerice *polumjer*, *toplomjer*, *brzinomjer* koje i danas koristimo.

Šulek bilježi i dosta botaničkih pojmova poput *dobrolist*, *govovez*, *medocvijet*, *nogolist*, *vodoklas*, *vodolist*, *zlatolist*, *žutomlječ*, *žutosljaz* i dr. za koje Vince napominje kako bi mogli biti i narodna imena, a što se može zaključiti po predgovoru u Šulekovu *Jugoslavenskom imeniku bilja* iz 1879. godine (Vince, 2002: 581). U spomenutom imeniku *bilina* ističe Šulek kako nema nijedne riječi što bi je on sam stvorio pa su ispuštena i ona imena bilja na koja je naišao u novije vrijeme, a koja mu nisu bila pouzdana. Biljarsku je terminologiju Šulek počeo stvarati i ranije, najprije prevevši Zippeovu knjigu „Naturgeschichte“ koja je u prijevodu izašla 1856. godine, a deset godina poslije napisao je „Biljarstvo za višje gimnazije“ pokazavši dobro poznavanje struke i hrvatskog jezika, a čime je položen temelj botaničkom znanstvenom nazivlju²⁴. Nakon tih je knjiga došao i spomenuti imenik bilja, nastao prema uzoru na „Botaničeskij slovar“ autora Annenkova, a najstariji izvor za hrvatske nazive bilja našao je u mletačkoj knjižici sv. Marka „Liber de simplicibus Benedicti Rinij“ pisanoj 1415. godine. Sva imena i nazivi koje Šulek donosi nisu uvijek izvorni, već ih je dosta prevednih s latinskog, talijanskog i njemačkog jezika, a nije se Šulek trudio ni da odredi koji je pravi, odnosno najbolji naziv za pojedini cvijet. Tako napominje kako se, primjerice, *Capsella Bursa pastoris* (rusomača) prevodi kao *gusomača*, *gusomak*, *gusumak*, *kozomača*, *kusomača*, *rusomača* i sl., a za paprat (*Filix*) donosi dvadesetak naziva – *paprad*, *paprat*, *paprut*, *papret*, *papraca*, *prapratac*, *preprutec* i dr. Osim botanikom, bavio se Šulek i šumarstvom pa je 1866. godine objavio i knjigu „Korist i gajenje šumah“.

Osvrnemo li se i malo i na Šulekovo zanimanje za tehnička pitanja i fiziku, uvidjet ćemo da je i na ovom području Šulek bio veoma plodan. Kao suradnik brojnih hrvatskih časopisa i autor pojedinih djela iz fizike i tehnike, postaje Šulek „oduševljeni popularizator tehničkog razvoja i primjene novih tehničkih postignuća u Hrvatskoj“²⁵ nakon povlačenja iz političkog života početkom pedesetih godina 19. stoljeća. Svoj popularizatorski rad na području prirodoslovlja i tehnike Šulek započinje u časopisu *Neven*, u kojem oduševljen

²⁴ Vince, Zlatko, Putovima hrvatskog književnog jezika, 2002., str. 593.

²⁵ Muljević, Vladimir, Bogoslav Šulek i elektrotehnika, 1998., str. 112.

tehničkim napretkom objavljuje članak „Toplobrod“ (Parobrod) za koji V. Muljević ističe da je bio jedan od prvih članaka na hrvatskom jeziku posvećen opisu ove vrste broda (Muljević, 1998: 112). U okviru „Pučke knjižice“ koju je objavljivalo Društvo sv. Jeronima u Zagrebu objavio je Šulek i tri knjige pod općim nazivom „Prirodni zakonik ili popularna fizika“. Bile su to „Silarstvo“ (opća fizika i mehanika) iz 1873. godine, „Vesarstvo“ (akustika) objavljeno dvije godine kasnije te „Svjetlarstvo“ (optika) iz 1876. godine, ali uz ove tri knjige, da bi djelo bilo potpuno, trebalo bi izdati još jednu knjigu o *munjevnim* pojavama, jednu o *zračnim* i treću o *zvjezdastvu*. To se djelo smatra jezično najzanimljivijim jer je većina riječi iz toga područja iščezla ili neprihvaćena u današnjem govornom procesu. Tako se danas ne koriste nazivi mjernih jedinica u čijoj tvorbi Šulek umjesto dočetka *-metar* uzima *mjera*. Stoga on za *centimetar* kaže *mjerić*, *decimetar* mu je *mjerak*, dok mu je *kilometar* *mjeretina*. Također je zanimljivo njegovo objašnjavanje fizikalnih svojstava tvari. Tako on kaže da npr. voda po svojoj *nakupitosti* (što bi značilo *agregaciji*) može biti *krutak* (tj. *krutina*), *tiječ* (*tekućina*) te *uzdušina* (*plin*). Unatoč većini „neuspjelih“ riječi vezanih uz područje fizike Šulek je također imao i nekoliko uspješnih novotvorenica pa tako primjerice, zahvaljujući Šuleku, danas imamo *obujam* (volumen), *zračenje* (radijacija), *ozračje* (atmosfera), *kovine* (metali), *slitine* (legure), *toplomjer* (termometar), *tlakomjer* (barometar), *sredstvo* (medij), *dalekozor* (teleskop)... Osim tih već ukorijenjenih riječi neke se Šulekove riječi pomalo ponovo oživljavaju i uvode u pisanu riječ iz pasivnoga u aktivni leksik pa možda jednoga dana opet zažive i u svakodnevnoj komunikaciji, a primjer takvih riječi su *sitnozor* za mikroskop koja je osmišljena po grčkom uzorku slično kao i *dalekozor* te *svjetlopis* ili *fotografija*.

U svom se radu Šulek dobro snalazio i u elektrotehnici pa njegove članke o tim temama nalazimo u *Vijencu* u kojem je 1880. godine objavio članak „Edisonova svjetiljka“, govoreći o principu rada nove električne svjetiljke. U članku „Munjeviti posvjet“ objavljenom također u *Vijencu* tri godine kasnije Šulek progovara i o fizikalnim svojstvima električne struje, *munjevima*, o električnim (*munjevnim*) svjetiljkama te o električnim strojevima, *munjilima*. Iako je po školovanju bio humanist i teolog, Šulek je u mnogim svojim radovima veliku pažnju posvećivao prirodoslovlju pa stoga ni ne čudi činjenica da je nakon osnivanja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti izabran za člana prirodoslovno-matematičkog razreda 1865. godine. Kao svojevrsna kruna prirodoslovnog rada, pred kraj života, 1885. godine, izlazi u *Radu* Šulekova opsežna rasprava pod nazivom „Naš napredak u prirodnih znanostih u minulih 50 godina“ na kraju koje, u duhu svoga dugogodišnjeg rada i truda na

širokom području hrvatske znanosti zaključuje da „za napredak u prirodnih znanostih nedotječe mašta i dobra volja, već se tome hoće dobro sređenih školah i valjanih knjigah“.²⁶

Iako se raspravom o hrvatskom kemijskom tj. *lučbenom* nazivlju Šulek javio još 1874. godine pridodavši ju prvom svesku trojezičnog rječnika znanstvenoga nazivlja, opširnije ju je doradio 1881. u knjižici „Lučba za svakoga ili popularna kemija“ čije mu izdanje potpomaže Matica hrvatska. Ta je njegova knjižica imala tri funkcije: popularizirati kemiju, zatim prihvatiti i promicati suvremena kemijska i agrokemijska gledišta i na kraju – stvoriti hrvatsko kemijsko nazivlje što je bio poprilično težak zadatak. Prije njega je to pokušao Franjo Rački koji se zalagao za dočetak –*njak* pa je po tom tvorbenom načelu *kisik* nazivao *kiselnjak*, *vodik* je bio *vodenjak*, *dušik* je *gušnjak*, *ugljik* *ugljevjak*, *klor* je bio *solnjak*, *kalcij vapnenjak* itd., no Šulek takve nazive ne prihvaća i ubrzo uvodi svoje nazive priklanjajući se spomenutom sufiksu –*ik* pomoću kojega je stvorio nazive koji se i danas koriste. Dakle, *kisik*, *vodik*, *dušik* i *ugljik* također su Šulekove tvorenice koje su se usustavile u kemijskom nazivlju, dok su neki njegovi nazivi poput *kremika* za *silicij*, *solika* za *klor*, *jedika* za *fluor*, *smrdika* za *brom*, *gorčika* za *magnezij* ili *lužika* za *kalij* odmah u početku odbačeni, a za neke metale poput *zlata*, *srebra*, *olova*, *željeza* i *žive* Šulek je zadržao udomaćene hrvatske narodne nazive koji se korsite od davnina, a zadržali su se sve do danas.

Kada je po Hrvatsko-ugarskoj nagodbi organizirano Kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo, tadašnji zapovjednik Miroslav Kulmer moli Bogoslava Šuleka da pomogne u sređivanju hrvatskoga vojnog nazivlja tj. u prevođenju najvažnijih djela koja rabi mađarsko domobranstvo. Šulek pristaje na taj posao i prevodi dvadeset knjižica koje zapravo sadržavaju prijevode naputaka, naredbenika i vježbovnika, a tiskaju se pod zajedničkim nazivom „Naredbenik za kraljevsko ugarsko-hrvatsko domobranstvo“ između 1870. i 1874. godine. Mnogi od tih Šulekovih pojmova danas ne znače mnogo pa čak se i ne može točno odrediti koji su točno pojmovi Šulekovi (Vince, 2002: 602), ali je nesumnjivo da je njima Šulek uspješno zadovoljio hitne potrebe tadašnjeg vremena. Osim pojmova koji se danas više ne koriste ima kod Šuleka i uspješnih naziva koji su se u jeziku zadržali sve do danas poput *časnik*, *pobočnik*, *satnik*, *bojnik*, *stražmeštar*, *topnik*, *postrojba*, *domobranstvo*, *vježbovnik*, *službovnik*, *stožer*, *glavokret*, *letica* pa iz toga razloga možemo bez straha reći kako je Šulek postavio i temelje vojne terminologije.

²⁶ Citirano prema Muljević, Vladimir, Bogoslav Šulek i elektrotehnika, 1998., str. 118.

U širokom području Šulekova interesa i u skladu s već isticanom činjenicom da je 19. stoljeće vrijeme oživljavanja znanstvenog zanimanja i djelatnosti u gotovo svim područjima znanosti u Hrvatskoj, ne treba zaboraviti niti na Šulekov doprinos hrvatskom glazbenom nazivlju čiji se proces razvitka događao istovremeno s oblikovanjem hrvatskog književnog jezika i „u najjužoj vezi s novim oblicima i sadržajima hrvatske glazbene kulture na obrazovnom, stvaralačkom i izvedbenom polju“²⁷. Kad je riječ o djelima kojima je Šulek pridonio stvaranju glazbenog nazivlja, svakako uz rječnik znanstvenog nazivlja i *Njemačko-hrvatski rječnik* treba spomenuti i Šulekov članak objavljen u *Vijencu* 1875. godine, „Postanak i narav glasbe“. Ovdje treba istaknuti i to da je Jugoslavenska akademija izabrala upravo Šuleka kao recenzenta Kuhačeva rukopisa „Katekizma glasbe“, hrvatskog prijevoda glazbeno-teoretskog djela „Katechismus der Musik“, a koji je objavljen iste godine kad i Šulekov članak u *Vijencu*. D. Franković napominje kako fond riječi koje je Šulek uvrstio u svoje rječnike nije standardiziran, ali čini relevantnu cjelinu²⁸ u kojoj Šulek uglavnom slijedi rječničke predloške te stranim leksičkim jedinicama pronalazi shodne riječi hrvatskoga jezika, najbolje što je znao. Vidljivo je, dakle, da je i na području glazbe Šulek slijedio svoje metode rada kao u svim djelima u kojima se bavio znanstvenim disciplinama. Tako, primjerice, riječ „Musik, f.“ u *Njemačko-hrvatskom rječniku* prevodi sa glasba, svirka, musika, a u *Njemačko-hrvatsko-talijanskom rječniku znanstvenog nazivlja* navodi „Glasba, art. Musik, tal. musica“. U istom tom rječniku pak talijanski ekvivalent“ Musica, art.“ prevodi sa „glasba, muzika“, s istim, dakle, nazivima kojima prevodi i njemačku riječ „Musik“ dok uz leksičku jedinicu „Muzika“ stoji: „v. Glasba“. Nazivi „glasba“ i „muzika“ mogu se također naći i u glazbeno-rječničkom fondu Šulekova članka „Postanak i narav glasbe“.

Iz ovog je relativno kratkog prikaza Šulekova doprinosa na području znanosti vidljivo da je kao autor bio iznimno vrijedan i plodan, proširujući svoje područje rada sa leksikografskih djela, a posebice rječnika znanstvenog nazivlja, i na brojne članke, rasprave i knjige. Nesumnjivo je svojim djelovanjem pridonio stvaranju bogatog i opsežnog fonda znanstvenoga nazivlja onda kada je to bilo najpotrebnije, u vrijeme kada se budila hrvatska znanost i misao, a s njima i shvaćanje i potreba hrvatskog čovjeka za širenjem novih znanja i spoznaja, a naročito za širenjem znanja na hrvatskom jeziku.

²⁷ Franković, Dubravka, Bogoslav Šulek i hrvatsko glazbeno nazivlje, 1998., str. 47.

²⁸ Isto, str. 53.

4. ZAKLJUČAK

Hrvatski se jezik, kao i svaki drugi jezik, razvijao godinama, a svoj je vrhunac dosegao u 19. stoljeću kada dolazi do usustavljenja same grafije, ali i cijelog hrvatskog jezikoslovnog korpusa; od gramatike i pravopisa kakvim se i danas uglavnom koristimo pa sve do bogatoga rječničkoga blaga. U tom su procesu sudjelovala danas nam dobro poznata imena jezikoslovaca, leksikografa, književnika i drugih ličnosti, a svakako je veoma važna ličnost toga razdoblja bio Bogoslav Šulek što najbolje potvrđuje činjenica da je gotovo svo hrvatsko nazivlje na području društvenih i prirodnih znanosti, tehnologije i urbane civilizacije danas nezamislivo bez njega.

Iz tih je razloga ovaj rad i posvećen Bogoslavu Šuleku, čovjeku kojemu pripada mjesto u najužem krugu najutjecajnijih hrvatskih jezikoslovaca u povijesti uopće. Borio se za hrvatski jezik snažno i s toliko ljubavi kao da mu je materinji i upravo mu zbog toga treba odati priznanje kao čovjeku koji je ostavio neizbrisiv trag u razvoju hrvatskog jezika.

Bogoslav se Šulek bavio gotovo svim društvenim područjima, bio je jezikoslovac, leksikograf, pisac udžbenika i knjiga, političar, urednik novina i listova, bavio se razvojem prirodnih i tehničkih znanosti, a povijest ga hrvatske književnosti pamti posebice kao autora tri značajna leksikografska djela, *Njemačko-hrvatskog rječnika*, *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* te *Jugoslavenskog imenika bilja*. Djela su to u kojima je Šulek isticao vrijednost i značenje hrvatskog jezika stvaranjem novih, hrvatskih, riječi, kojima je davao prednost nad latinskim i njemačkim riječima.

Svojim je radom i težnjama Šulek stekao brojne pristaše koji su njegov rad cijenili i na njega se ugledali, ali stekao je i protivnike koji su mu redovito predbacivali težnju za čistoćom jezika odnosno purizmom pa su njegova djela smatrali manje vrijednim, prozivali ga kovačem jezičnih novotvorina, a posebice njegove tvorenice smatrali umjetnim, neupotrebljivim i suvišnim u hrvatskom jeziku. Ti su postupci i slični vodili do toga da je na Šulekove rječnike pala sumnja o nepouzdanosti i jezičnoj nepravilnosti, ali to ipak nije smetalo ni hrvatskim učenjacima ni književnicima da se služe Šulekovim rječničkim blagom. I činili su to s pravom jer, iako je često puta optuživan, ostaje činjenica da su se brojne

Šulekove riječi održale u hrvatskom jeziku do danas i danas ih koristimo u svakodnevnoj komunikaciji.

Šulek djeluje u 19. stoljeću, u vrijeme kada dolazi do razvoja europske znanstvene misli. Javljaju se nove znanstvene discipline, istražuju se dotad nepoznata područja prirodnih i humanističkih znanosti, dolazi do razvoja tehničkih i stručnih znanosti, a samim time javlja se i potreba za stvaranjem novih pojmova i naziva kojima bi se opisale i objasnile novootkrivene i istražene pojave. Bavi se Šulek i znanostima, piše o elektrotehnici, kemiji, fizici, botanici i drugim znanostima pridonoseći tako razvoju hrvatske znanosti i ostavljajući duboki trag na tom području ljudskoga djelovanja. No, uza sve to objavljuje Šulek i izrazito važno leksikografsko djelo – *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* u kojem zajedno sa suradnicima okuplja dotad poznate i istražene znanstvene pojmove na tri spomenuta jezika, dajući hrvatskoj znanosti djelo bez premca, izvor znanstvenog nazivlja i uzor hrvatskim znanstvenicima koji se i danas, više od stotinu godina nakon objavljivanja, mogu poslužiti ovim djelom i iz njega crpiti informacije potrebne za svoje djelovanje.

Imajući na umu važnost ovoga rječnika, posvećen mu je ovaj rad koji istražuje povijest i nastanak djela, izvore i uzore za njegovo nastajanje, objašnjava kojim se to idejama Šulek vodio usustavljajući građu i donosi brojne primjere pojmova koji se u Rječniku mogu pronaći, a od kojih se veliki broj zadržao u hrvatskom jeziku do današnjih dana.

Ante Vukasović u svome članku o Bogoslavu Šuleku za njega kaže da je on bio polihistor, prvi hrvatski profesionalni novinar, publicist, političar, urednik brojnih publikacija, pisac školskih udžbenika, popularizator znanosti i književnosti, pučki prosvjetitelj, narodni preporoditelj, domoljub, vrsni poznavatelj stranih jezika, prirodoslovac, leksikograf, otac hrvatskoga znanstvenog nazivlja, prvorazredni stilist, graditelj i afirmator hrvatskoga književnog jezika, jedan od prvih članova i tajnik današnje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Vukasović, 2000: 115), a Ivo Pranjković ističe kako je Šulek bio „pravi čovjek u pravo vrijeme“. (Pranjković, 1999: 157) Na kraju nadodajmo još i to da je Šulek čovjek koji je kao prosvjetitelj, jezikoslovac, rječotvorac i leksikograf obilježio ono razdoblje hrvatske povijesti u kojemu je do izražaja došao silan napredak znanosti i nacionalnopolitičko zrenje, a koje je povezano s jezikom, njegovim razvojem, osamostaljivanjem i bogaćenjem pri čemu je on svakako odigrao veliku ulogu kao osoba snažna duha izrazito dobrih namjera za Hrvate i hrvatski jezik.

5. LITERATURA

KNJIGE

Gostl, Igor, 1995. Bogoslav Šulek / otac hrvatskog znanstvenog nazivlja, Zagreb, Matica hrvatska

Jonke, Ljudevit, 1965. Književni jezik u teoriji i praksi, Zagreb, Nakladni zavod znanje

Markus, Tomislav, 2008. Bogoslav Šulek (1816.-1895.) i njegovo doba, Zagreb, Hrvatski institut za povijest

Šulek, Bogoslav, 1990. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja; Sv. 1 (A-N) / Sv. 2 (O-Ž), reprint izdanje, Zagreb, Globus

Vince, Zlatko, 2002. Putovima hrvatskog književnog jezika, Zagreb, Matica hrvatska

Vukasović, Ante, 2000. „Bogoslav Šulek – otac hrvatskoga znanstvenog nazivlja“ u Graditelji mostova hrvatsko-slovačkoga prijateljstva, Zagreb, Društvo hrvatsko-slovačkoga prijateljstva, str. 115.-129.

ČLANCI I ZBORNICI

Babić, Stjepan, *Šulekov doprinos današnjemu hrvatskom književnom jeziku* u: Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998. Glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Dadić, Žarko, *Rad Bogoslava Šuleka na prirodnoznanstvenom nazivlju* u: Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998. Glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Gostl, Igor, *Bogoslav Šulek / Otac hrvatskog znanstvenog nazivlja* u: Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998. Glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Franković, Dubravka, *Bogoslav Šulek i hrvatsko glazbeno nazivlje* u: Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998. Glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

Izabrani članci / Bogoslav Šulek u *Noviji pisci hrvatski*, knj. 8, 1952. Priredili Rudolf Maixner i Ivan Esih, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Jezikoslovne rasprave i članci / Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević u *Stoljeća hrvatske književnosti*, 1999. Priredio Ivo Pranjković, Zagreb, Matica hrvatska

Markus, Tomislav, 2006. Publicistika kao poziv: Bogoslav Šulek u javnom životu Hrvatske, preuzeto s http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=24492

Muljević, Vladimir, *Bogoslav Šulek i elektrotehnika* u Zbornik o Bogoslavu Šuleku: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu od 23. do 24. studenog 1995. godine u organizaciji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1998. Glavni i odgovorni urednik Milan Moguš, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

INTERNETSKE STRANICE

<http://www.ihjj.hr/oHrJeziku-Sulek.html> (stranica zadnji put posjećena 05.09. 2012 u 17.21)

<http://struna.ihjj.hr/o-struni/#struna> (stranica zadnji put posjećena 02.09.2012. u 12.20)

POPIS PRILOGA

Slika 1. Naslovnica prvog sveska (A-N) Šulekova *Hrvatsko-njemačko-talijanskog rječnika znanstvenog nazivlja* objavljenog 1874. godine u Zagrebu

Slika 2. Primjer stranice Šulekova rječnika